

Bioforsk Rapport

Vol. 2 Nr. 69 2007

Kartlegging av flaskehalser i økologisk landbruk i Nord-Norge

En spørreundersøkelse gjennomført i Nordland, Troms og Finnmark

Anne Ragnhild Thomlevold, Bastian Hoffmann, Ronald Bjøru og Vibeke Lind
Bioforsk Nord Tjøtta

Hovedkontor
Frederik A. Dahls vei 20,
1432 Ås
Tel.: 64 94 70 00
Fax: 64 94 70 10
post@bioforsk.no

Senternavn
Bioforsk Nord Tjøtta
Tel.: 93 49 94 70
Fax: 75 04 40 31
tjotta@bioforsk.no

<i>Tittel/Title:</i> Kartlegging av flaskehalsar i økologisk landbruk i Nord-Norge
<i>Forfatter(e)/Autor(s):</i> Anne Ragnhild Thomlevold, Bastian Hoffmann, Vibeke Lind, Ronald Bjøru

<i>Dato/Date:</i> 07.06.2007	<i>Tilgjengelighet/Availability:</i> Åpen	<i>Prosjekt nr./Project No.:</i> 4210049	<i>Arkiv nr./Archive No.:</i> /4210049
<i>Rapport nr./Report No.:</i> 69/2007	<i>ISBN-nr.:</i> 978-82-17-00238-3	<i>Antall sider/Number of pages:</i> 38+vedlegg	<i>Antall vedlegg/Number of appendix:</i> 6

<i>Oppdragsgiver/Employer:</i> Fylkesmannen i Nordland og Troms	<i>Kontaktperson/Contact person:</i> Åsa Hellem
--	--

<i>Stikkord/Keywords:</i> Flaskehalsar i økologisk primærproduksjon Bottlenecks in ecological primary production	<i>Fagområde/Field of work:</i> Arktisk landbruk og utmark Arctic Agriculture and Land Use
--	--

Sammendrag
Høsten 2006 ble det satt i gang en spørreundersøkelse for å kartlegge flaskehalsar i økologisk landbruk i Nord-Norge, samt synleggjøre årsakene til at ikke flere legger om. Spørreundersøkelsen gikk ut til både Debio-godkjente gårdsbruk, tidligere Debio-godkjente gårdsbruk, samt konvensjonelle gårdsbruk i de tre nordligste fylkene. Der økologiske bønder framhever flaskehalsar forbundet med eksterne forhold (ytre rammebetingelser og sosiale forhold/rådgivning), framhever konvensjonelle bønder flaskehalsar knyttet til drift på det enkelte bruk.

Summary:
During autumn 2006 a survey was started to map bottlenecks in organic farming in the North of Norway. The questionnaire was sent to Debio-registered farms, earlier Debio-registered farms, and conventional farms. Where organic farmers emphasize bottlenecks connected to external conditions (general framework conditions, and social conditions/advising), conventional farmers emphasize bottlenecks connected to the production on each farm.

<i>Land/fylke:</i>	Norge, Nordland
<i>Kommune:</i>	Alstahaug
<i>Sted/Lokalitet:</i>	Tjøtta

Ansvarlig leder/Responsible leader

Prosjektleder/Project leader

Håkon Sund

Anne Ragnhild Thomlevold

Forord

Mange aktører har vært involvert i kartlegging av flaskehalsene i økologisk landbruk i Nord-Norge.

Først og fremst vil vi rette en takk til alle bøndene i Nordland, Troms og Finnmark som har deltatt i spørreundersøkelsen. Vi vet det er en god del skjemaer og papirarbeid i landbruket generelt, og at dette kom i tillegg. Det er derfor gledelig at såpass mange tok seg tid til å fylle ut spørreskjemaet, og returnere det til oss.

Vi vil og takke Statistisk Sentralbyrå, Debio, Statens Landbruksforvaltning, Forsøksringene i Nordland, Troms og Finnmark, samt Bioforsk Økologisk for å ha bidratt med opplysninger og hjelp i arbeidet.

Prosjektet er delfinansiert av Fylkesmannen i Nordland og Troms, landbruksavdelingene, gjennom midler til oppfølging av økologisk handlingsplan. I tillegg er prosjektet delfinansiert av fagsentermidler 2006/2007. Takk for muligheten til å gjennomføre prosjektet, og en spesiell takk til Åsa Hellem for råd og informasjon i arbeidet.

Norvald Ruderaas, Bioforsk Nord Tjøtta, har bidratt med kartplott og annen datateknisk kompetanse.

Tjøtta, 7.juni 2007

Anne Ragnhild Thomlevold

Prosjektleder

Innhold

1.	Sammendrag	7
2.	Innledning	9
3.	Metoder	10
4.	Resultater og diskusjon	12
4.1	Geografisk spredning av gårdsbrukene	12
4.1.1	Geografisk spredning av tidligere og dagens Debio-registrerte gårdsbruk	12
4.1.2	Geografisk spredning av konvensjonelle gårdsbruk	13
4.2	Kjennetegn ved de tre kategoriene gårdsbruk	14
4.2.1	Økologiske gårdsbruk	14
4.2.2	Tidligere økologiske gårdsbruk	16
4.2.3	Konvensjonelle gårdsbruk	18
4.3	Flaskehalsler i økologisk drift, økologiske/konvensjonelle bønder	20
4.3.1	Økologiske bønders vurdering av flaskehalsler i økologisk landbruk	20
4.3.2	Tidligere Debio-godkjente bønders vurdering av flaskehalsler i økologisk landbruk ...	21
4.3.3	Konvensjonelle bønders oppfatning av flaskehalsler i økologisk landbruk	23
4.3.4	Sammenligning av økologiske og konvensjonelle bønders oppfatning av flaskehalsler i økologisk landbruk	24
4.4	Flaskehalsler i forhold til enkeltfaktorer	25
4.4.1	Sammenheng mellom medlemskap i LFR og flaskehalsler	25
4.4.2	Sammenheng mellom aldersgrupper og flaskehalsler	26
4.4.3	Sammenhengen mellom type drift og flaskehalsler	26
4.4.4	Sammenhengen mellom arbeid utenfor gården/ikke arbeid utenfor gården og flaskehalsler	28
4.5	Investeringer ved omlegging	29
4.6	Økologisk plantemateriale	29
4.7	Utbytte etter omlegging: avling, produksjon og økonomi	30
4.8	Framtidens bønder, økologiske eller konvensjonelle?	30
4.8.1	Hva må til for at tidligere økologiske bønder skulle fortsatt med økologisk drift?	30
4.8.2	Hva må til for at konvensjonelle bønder skal gå over til økologisk drift?	31
4.8.3	Økologiske bønders framtidsplaner	32
4.8.4	Tidligere økologiske bønders tanker om framtidig drift	32
4.8.5	Konvensjonelle bønders tanker om økologisk drift	33
5.	Konklusjoner	34
6.	Referanser	36
7.	Vedlegg	37

1. Sammendrag

I perioden 2002-2006 var det i Nordland fylke flere som meldte seg ut av Debio-ordningen som økologiske bruk enn som meldte seg inn. Trenden er den samme for Troms og Finnmark. Samtidig er Nord-Norge langt fra målet som Regjeringen har satt for økologisk landbruk.

Med bakgrunn i dette ble det høsten 2006 satt i gang en spørreundersøkelse for å kartlegge flaskehalsen i økologisk landbruk i Nord-Norge, samt synliggjøre årsakene til at ikke flere legger om. Spørreundersøkelsen gikk ut til bønder i Nordland, Troms og Finnmark.

Utvalget av bønder består av alle Debio-registrerte brukere i de tre nordligste fylkene per 31.12.2006, og alle brukere som meldte seg ut av Debio-ordningen mellom år 2002-2006 i samme område. I tillegg foretok vi et tilfeldig utvalg av de over 4000 konvensjonelle bøndene vi fikk navn på fra Statens Landbruksforvaltning.

Selv om den økologiske bonden er allsidig, driver flesteparten med storfe melkeproduksjon, ammeku/kjøttfe, og/eller sau, og/eller potet. Av de tidligere økologiske bøndene er det ingen som driver med storfe melkeproduksjon. De fleste driver med flere forskjellige aktiviteter på gården, men småfe og potet dominerer type drift. De konvensjonelle bøndene driver i hovedsak med sau og storfe kjøtt/melk (lite ammeku), og en kan anta at disse har en mer ensidig og spesialisert driftsform enn økologiske og tidligere økologiske bønder.

Økologiske og konvensjonelle bønder vektlegger forskjellige problemer knyttet til økologisk landbruk. Vi spurte om det finnes flaskehalsen i økologisk landbruk som bøndene ser på som spesielt viktige. På en del av flaskehalsene svarte disse to gruppene bønder svært ulikt. Der økologiske bønder framhever flaskehalsen forbundet med eksterne forhold (ytre rammebetingelser og sosiale forhold/rådgivning), framhever konvensjonelle bønder flaskehalsen tilknyttet drift og produksjon på det enkelte bruk.

Rammebetingelser som "merpris på økologiske produkter er for lav" og "uforutsigbar landbrukspolitikk" er de viktigste flaskehalsene for økologiske bønder. For tidligere Debio-registrerte bønder er "mangel på egen gjødsel" og "dokumentasjon/inspeksjon" de viktigste flaskehalsene. Den største forskjellen fra økologiske bønders svar på flaskehalsen er dokumentasjon/inspeksjon, da denne flaskehalsen kommer lengre ned på lista til de økologiske bøndene. I stedet er "uforutsigbar landbrukspolitikk" en viktig flaskehals for økologiske bønder, noe som ikke gjelder prioriteringene til tidligere økologiske bønder.

Flaskehalsene konvensjonelle bønder oppfatter som de viktigste i økologisk landbruk er "reduksjon i avling", "arbeidskrevende" og "manglende fórtilgang". Den største forskjellen mellom konvensjonelle og økologiske bønder er de konvensjonelle bøndenes tro på at økologisk landbruk er "arbeidskrevende". Denne flaskehalsen kommer langt ned på listene til de økologiske og tidligere økologiske bøndene.

Undersøkelsen avdekker blant annet følgende:

- Det er ingen signifikant forskjell på jordtypen på økologiske og konvensjonelle gårdsbruk. Alle har i hovedsak organisk/myrjord og/eller sandjord

- Bønder som ikke er medlem av LFR mangler rådgivning/hjelp og faglig støtte i høyere grad enn medlemmer
- Offentlige tilskuddsordninger er viktigere for bønder under 50 år enn for bønder over 50 år
- Manglende nettverk/ensomhet er et større problem for bønder over 50 år enn for bønder under 50 år
- En overvekt av bønder under 50 år har arbeid utenfor gården, mens en overvekt av bønder over 50 år har ikke arbeid utenfor gården
- Regelverket for økologiske landbruk er i større grad et problem for småfebønder enn det er for storfebønder
- Mangel på egen gjødsel er en viktig flaskehals for småfebønder
- Flere økologiske storfebønder enn småfebønder føler manglende aksept for økologisk drift i sitt nærmiljø
- Flere bønder som ikke har arbeid utenfor gården sier at manglende nettverk er en flaskehals enn bønder som har arbeid utenfor gården
- Konvensjonelle bønder tror det vil være behov for større investeringer ved omlegging enn det økologiske bønder gir uttrykk for i undersøkelsen
- Økologisk plantemateriale er et problem for mange økologiske bønder da det er dårlig informasjon om hvor det kan kjøpes, det er en høy merpris, og det er for lite tilgjengelig materiale
- Ulike tilskudd ved økologisk drift kan gi økt økonomisk utbytte til tross for avlingsnedgang/stabil avling og redusert/stabilt produksjonsutbytte

Viktige faktorer for at tidligere Debio-registrerte bønder skulle ha fortsatt med økologisk primærproduksjon er mulighet for å få/kjøpe ekstra husdyrgjødsel, bedre tilskuddsordninger, og høyere merpris på økologiske produkter. Videre hadde det vært vesentlig for dem å få bedre faglig støtte og rådgivning. Likevel hevder 38 % av de tidligere økologiske bøndene at de fortsatt driver økologisk, men ikke er innmeldt i Debio.

Konvensjonelle bønder legger i hovedsak vekt på faktorer som har med økonomi å gjøre dersom de skulle vurdere å gå over til en økologisk driftsform.

7 % av de økologiske bøndene har planer om å gå over til konvensjonell drift, mens 13 % vet ikke hva de vil gjøre i framtida.

47 % av de tidligere økologiske bøndene vurderer å gå tilbake til økologisk drift. Av konvensjonelle bønder er det hele 34 % som har vurdert å legge om til økologisk.

2. Innledning

Økologisk landbruk er et landbrukspolitisk satsingsområde i årene framover. Myndighetenes mål er at 15 % av matproduksjonen og matforbruket i år 2015 skal være økologisk. I ”Handlingsplan for økologisk landbruk i Nordland 2006-2008” går det fram at kun 3,6 % av samlet jordbruksareal i Nordland var økologisk drevet ved utgangen av år 2005. Antallet økologiske driftsenheter holder seg stabilt. Statistikk fra Debio viser at 50 driftsenheter meldte seg inn i Debio-ordningen fra år 2002 til år 2005. I samme periode meldte 52 driftsenheter seg ut av Debio. Trenden er tilsvarende for Troms og Finnmark.

Det har lenge vært etterlyst bedre kunnskap om hvorfor relativt mange økologiske brukere går tilbake til konvensjonell drift, hvilke faktorer som er til størst hinder for omlegging til økologisk produksjon, og hva som er de største flaskehalsene i økologisk produksjon. En avklaring av disse spørsmålene er vesentlig for hvordan en skal nå de nasjonale mål, og bli mer presis i forhold til tilrettelegging og planlegging av framtidig økologisk landbruk i landsdelen.

Vi ønsker gjennom dette arbeidet å synliggjøre de faktiske flaskehalsene i økologisk primærproduksjon i landsdelen, samt årsakene til at ikke flere bønder legger om til økologisk drift. Det har vært et behov for å dokumentere dette fra brukernes eget ståsted. Dermed vil en ha et kunnskapsgrunnlag for å sette inn tiltak der effekten er størst. Vi håper rapporten kan være til hjelp både for forvaltningen, rådgivningsapparatet og bøndene i framtidig arbeid med økologisk landbruk.

I april 1992 ble det av Norsøk (i dag Bioforsk Økologisk) gjennomført en spørreundersøkelse blant 200 Debio-godkjente produsenter i Norge, samt 12 bønder som var i gang med omlegging til økologisk landbruk (Tingvoll Gard, 1992). Målet var å undersøke hvilke problemer omlegging til økologisk drift skaper på norske gårder. Resultatene fra spørreundersøkelsen som ble gjennomført for 15 år siden er med i diskusjon av resultatene i denne undersøkelsen.

Bioforsk Økologisk har i samarbeid med NILF (Norsk Institutt for Landbruksøkonomisk Forskning) og Norges Veterinærhøgskole undersøkt hva som kjennetegner økologiske bønder sammenlignet med de som driver vanlig konvensjonelt landbruk (Flaten et.al. 2005). Rapporten ”Risiko og risikohandtering i økologisk jordbruksproduksjon” er basert på en spørreundersøkelse blant konvensjonelle og økologiske bønder i Norge. Deler av rapporten er aktuell å henvise til i arbeidet vårt.

Fra forvaltningen har vi to rapporter som omhandler framtidig satsing på økologisk landbruk. Den ene, ”Forslag til strategier og tiltak rettet mot primærproduksjon for å nå Regjeringens målsettinger for økologisk matproduksjon og matforbruk” (Jordbruksgruppen, 2006), er utarbeidet av et utvalg nedsatt av Regjeringen. Den andre rapporten vi har brukt i forbindelse med denne spørreundersøkelsen er Fylkesmannens ”Handlingsplan for økologisk landbruk i Nordland” (Rapport 2/2006).

3. Metoder

Spørreskjemaet ble utarbeidet på bakgrunn av litteratursøk, erfaring og diskusjon med brukere, rådgivere og forvaltning. Dette resulterte i tre ulike spørreskjema tilpasset de tre kategoriene av gårdsbruk: økologiske, tidligere økologiske og konvensjonelle bruk. Disse ble kvalitetssikret før de ble sendt ut, med innspill fra rådgiversystemet (ringledere i forsøksringer), landbruksforvaltning, forskermiljø mv, i tillegg til at det ble kjørt en test på skjemaene blant et utvalg av konvensjonelle og økologiske brukere. De endelige spørreskjemaene er delt inn i fire deler: "Om bonde og gårdsbruk", "Informasjon, marked, kunnskap", "Betingelser for økologisk landbruk", og "Erfaringer". De fleste spørsmålene gir alternative svar som skal besvares med gradering 1-3 eller 1-5. Det er også en del "ja/nei"-spørsmål, noen spørsmål for individuell besvarelse, samt en del kommentarfelt. Spørreskjemaene ligger som vedlegg 1, 2 og 3.

Utvalget i spørreundersøkelsen besto dermed av både Debio-godkjente gårdsbruk, tidligere Debio-godkjente gårdsbruk, samt konvensjonelle gårdsbruk. Godkjente økologiske bønder fant vi på Debios internettside. Alle Debio-registrerte bønder i Nord-Norge per 31.12.06 fikk tilsendt spørreskjema, det vil si 174 gårdsbruk. Tidligere godkjente økologiske bruk i Nord-Norge fikk vi en liste over ved henvendelse til Debio. 70 gårdsbruk har gått ut av Debio-ordningen mellom år 2003 og år 2006. Alle disse fikk tilsendt spørreskjema. Data fra produksjonstilskudsregisteret til Statens Landbruksforvaltning gav grunnlag for et utvalg av konvensjonelle bønder.

Vår framgangsmåte for utvalg av konvensjonelle bønder er basert på hovedlinjene i EUs typologi (Eurostat, 2002) for klassifisering av bruk. I sin klassifisering av driftsenhetene i jordbruket anbefaler Statistisk Sentralbyrå å bruke standarddekningsbidrag (SDB) som økonomisk størrelse i tillegg til driftsformen for å klassifisere bruk for videre oppfølging. Driftsformen til en driftsenhet fastsettes ut fra andelen de ulike produksjonene utgjør av driftsenhetens totale SDB. For inndeling av driftsformer fulgte vi SSBs anbefaling ved vanlig publisering (Snellingen Bye et.al. 2003). Av ca 4300 konvensjonelle bønder ble det trukket ut 722 konvensjonelle gårdsbruk som hadde et SDB på minst 50 000 kroner. Det ble og tatt hensyn til prosentvis fordeling av driftsenheter innen fylket, og innen hver SDB-klasse (50 000- 99 999, 100 000- 199 999 etc.). Bønder som driver med fjørfe og grønnsaker ble silt ut da disse representerer en svært liten andel av det totale utvalget. Alle økologiske og tidligere økologiske gårdsbruk er med uavhengig av standard dekningsbidrag og type drift.

Spørreskjemaene ble sendt ut til utvalget av bønder med en purrerunde. Dette resulterte i 56 % svar hos de økologiske produsentene, 35 % svar hos de tidligere økologiske produsentene, og 37 % svar fra de konvensjonelle bøndene. En del bønder har gitt tilbakemelding om at de har lagt ned eller solgt gårdsbruket sitt. Disse er registrert, og tatt ut av det opprinnelige utvalget. Svarprosenten er regnet ut fra listene der nedlagte/solgte bruk er fjernet. Det endelige utvalget består av 170 økologiske bruk, 52 tidligere økologiske bruk og 697 konvensjonelle bruk.

Da mange bønder har satt kryss i svarrutene i stedet for graderte svar (1-3 eller 1-5), har vi valgt å registrere alle svar som kryss.

Etter ordning av rådataene ble ulike tester for statistisk analyse kjørt. Normalfordelingen av alder, erfaring med gårdsdrift etc. ble testet med normality plots samt Kolmogorov-Smirnov statistikk med Lillefors signifikans level. Der vi ikke hadde ordinære tall ble T-test og Oneway Anova (eks. alder hovedansvarlig versus driftsmåte) brukt for å teste forskjellen mellom gruppene. I noen tilfeller var det nødvendig å slå sammen gruppene "tidligere økologiske bønder" med dagens "økologiske bønder", for eksempel ved sammenligning av konvensjonelle i forhold til økologiske bruk. Nonparametric test

(Kruskal Wallis Test) ble brukt der vi hadde ordinære tall og testet flere enn to grupper versus en variabel (eks. forskjell på avling (grouping variable) etter omlegging versus produksjon for flere typer produksjon). Når det gjaldt sammenligningen av bare to grupper versus en variabel ble Mann-Whitney Test brukt. Forskjellen blant de enkelte gruppene versus en variabel ble analysert med Kolmogorov-Smirnov testen. Cross tabulation ble brukt for eksempel når det gjaldt å se på responsen av type drift og grupper med hensyn til ulike faktorer og variabler.

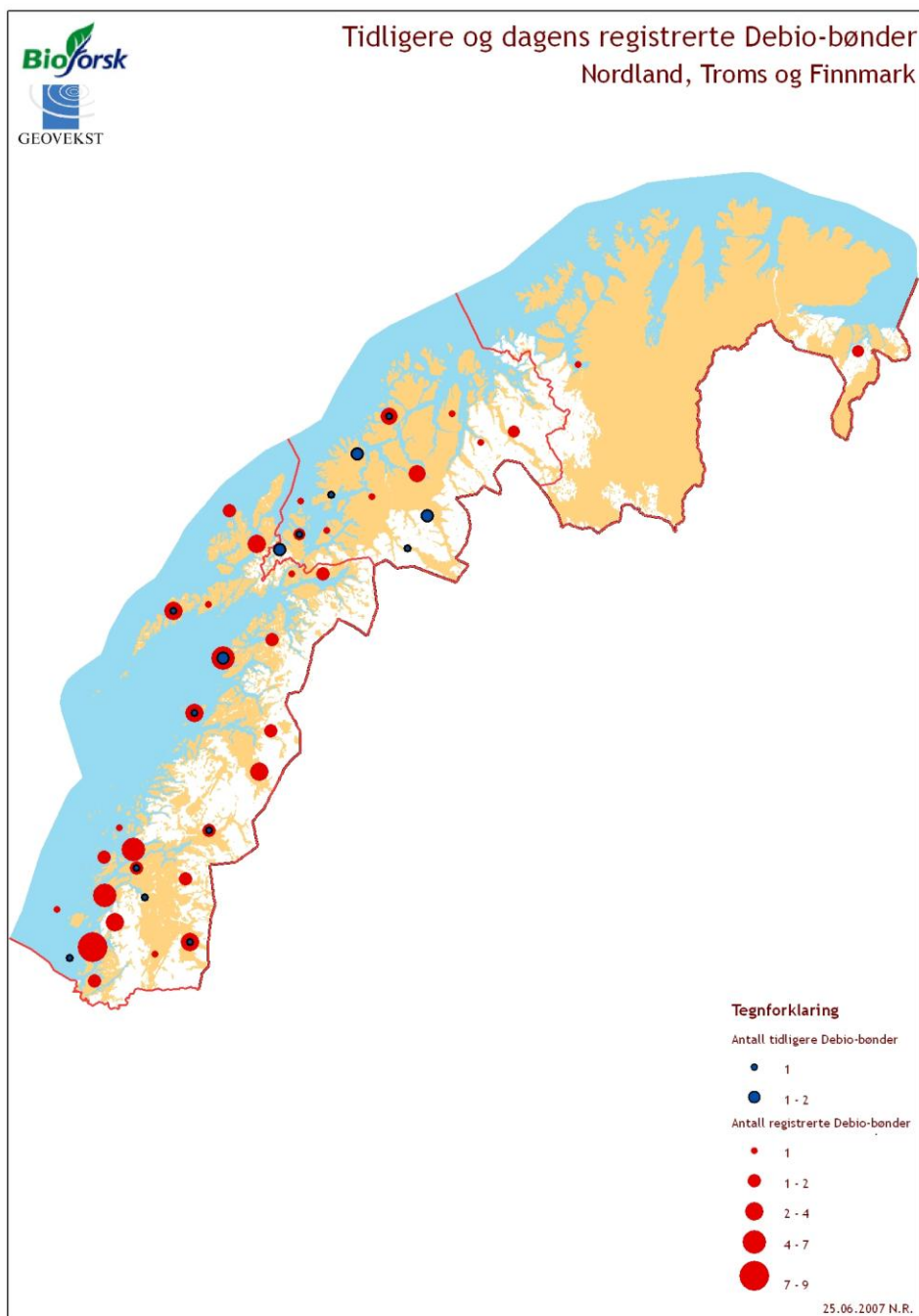
SPSS 10.0 ble brukt for statistisk behandling av dataene.

4. Resultater og diskusjon

4.1 Geografisk spredning av gårdsbrukene

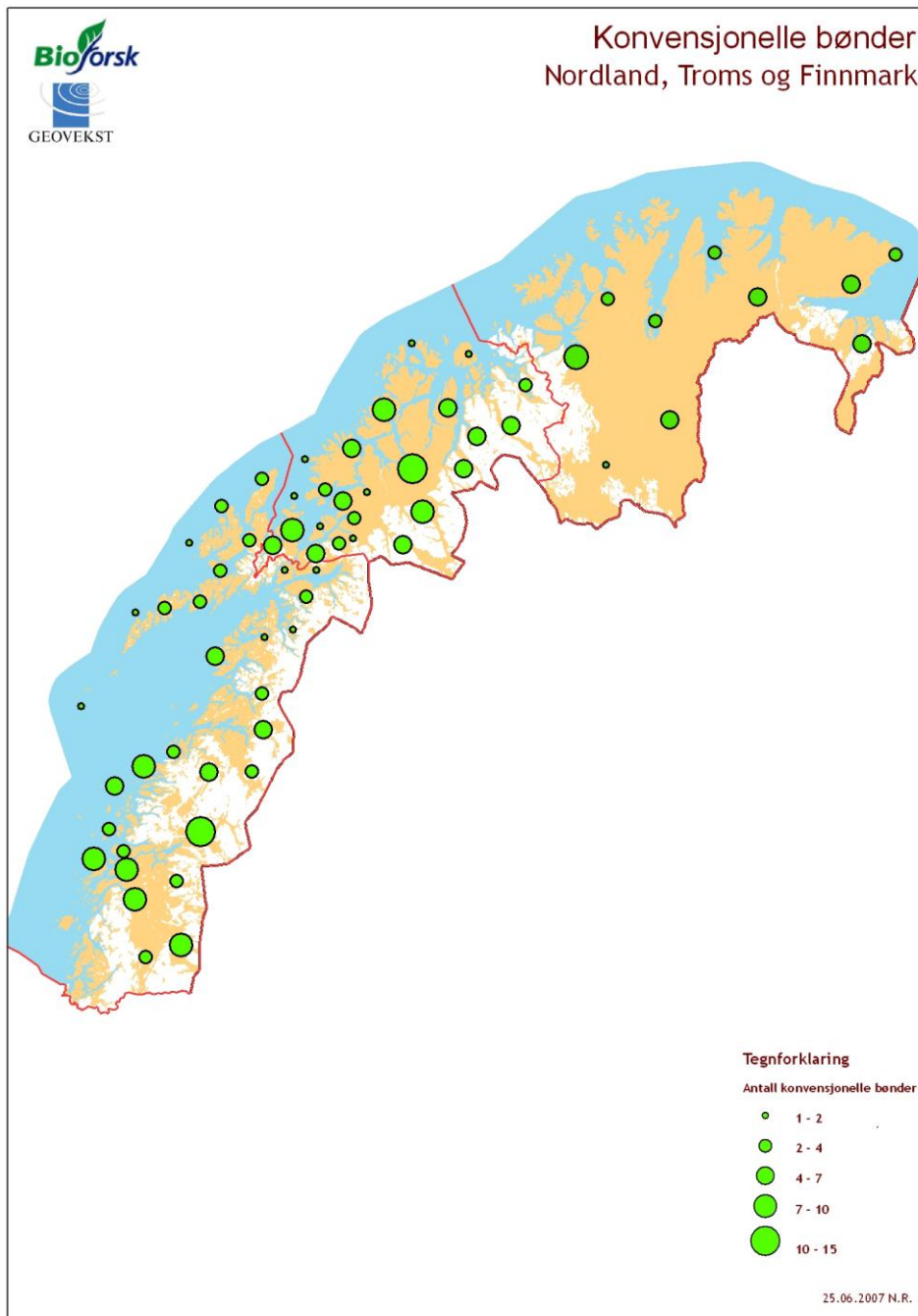
Kartene viser geografisk spredningen av gårdsbrukene som har vært med på spørreundersøkelsen.

4.1.1 Geografisk spredning av tidligere og dagens Debio-registrerte gårdsbruk

Figur 1. Geografisk spredning av tidligere og dagens Debio-registrerte bønder som svarte på spørreundersøkelsen. Nordland, Troms og Finnmark

4.1.2 Geografisk spredning av konvensjonelle gårdsbruk

Figur 2. Geografisk spredning av de konvensjonelle gårdbrukerne som svarte på spørreundersøkelsen. Nordland, Troms og Finnmark

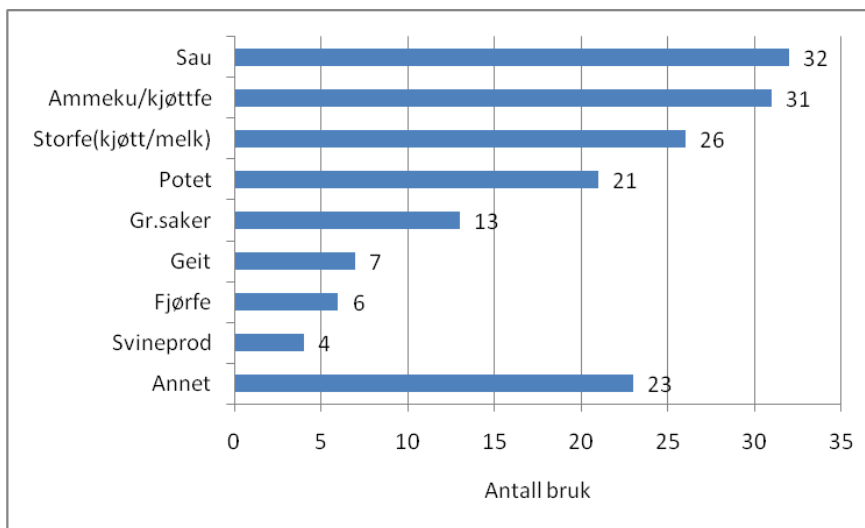
4.2 Kjennetegn ved de tre kategoriene gårdsbruk

4.2.1 Økologiske gårdsbruk

Av de 170 gårdbrukerne som fikk spørreskjema, var det 96 stk som svarte på spørreundersøkelsen (56 %). En av bøndene gav kun tilbakemelding om at han hadde lagt ned gårdsdriften, så totalt fikk vi tilbake 95 utfylte spørreskjema. Gjennomsnittlig alder for disse er 49 år, der aldersfordelingen er normalfordelt.

Gården

Figur 3 illustrerer type drift på de 95 gårdsbrukene. Hver bonde kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper.

Figur 3. Type drift på økologiske bruk. Hver bonde kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper

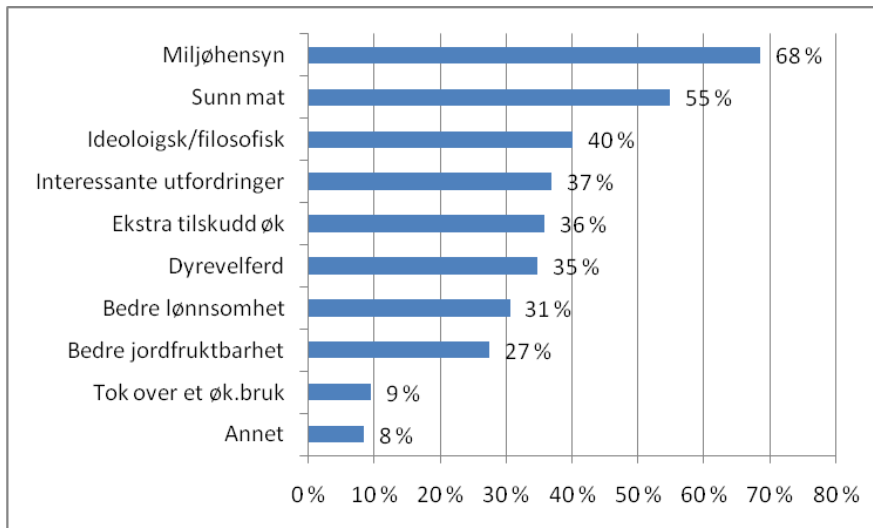
Figuren viser at den økologiske bonden er allsidig. Likevel driver flesteparten med sau, ammeku/kjøttfe og/eller storfe kjøtt/melke-produksjon. Mange dyrker og poteter. Tre bønder driver samdrift. Under "annet" er det oppgitt driftsformer som f. eks urtedyrking, bærdyrking, hest og birøkt.

Dominerende jordarter på de økologiske gårdsbrukene er organisk/myrjord og sandjord. Det er ingen signifikant forskjell på jordsmonnet på økologiske og konvensjonelle gårdsbruk.

Motiver

Motiver for å drive økologisk illustreres i figur 4, der bøndene kunne krysse av for flere alternativer.

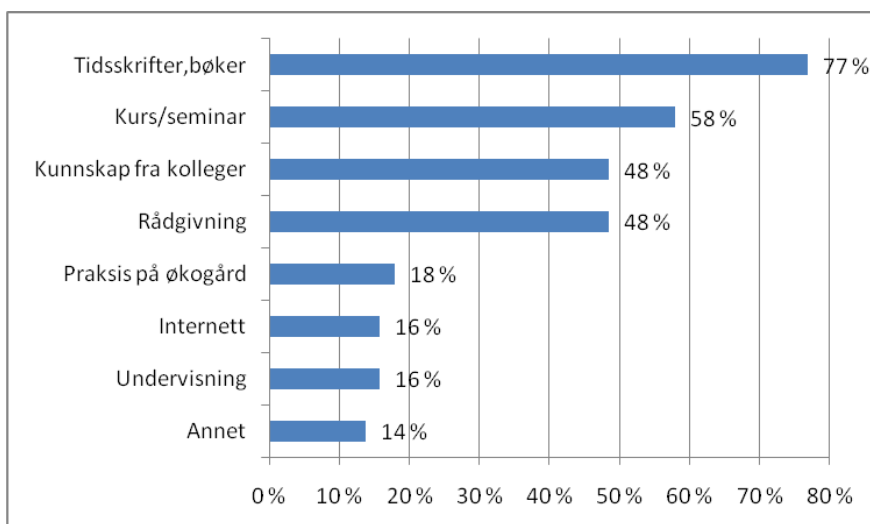

Figur 4. Prosentvis fordeling av økologiske bønders motiver for å drive økologisk produksjon. Bøndene kunne krysse av for flere alternativer

Miljøhensyn, sunn mat og ideologiske/filosofiske argumenter ser ut til å dominere blant de økologiske bøndenes motiv for valg av en økologisk driftsform. Miljøhensyn og matvarekvalitet kom også klart fram som de viktigste i rapporten "Aktuelle omleggingsproblemer" (Tingvoll Gard, 1992). I den nyere rapporten "Risiko og risikohandtering i økologisk jordbruksproduksjon" (Flaten et.al. 2005) er det først og fremst miljøhensyn som oppgis som motiv for å drive økologisk. Under punktet "annet" oppgir de økologiske bøndene motiver som god tilgang på ekstra areal, drev i utgangspunktet ekstensivt jordbruk uten kunstgjødsel, helsehensyn, rene råvarer, og minimalisere innsatsfaktorene.

Kunnskap og rådgivning

Vi spurte "Hvilke kilder til kunnskap om økologisk landbruk har vært/er av stor betydning for deg?". Figur 5 viser hvilke svar vi fikk. Også her kunne bøndene krysse av for flere alternativer.

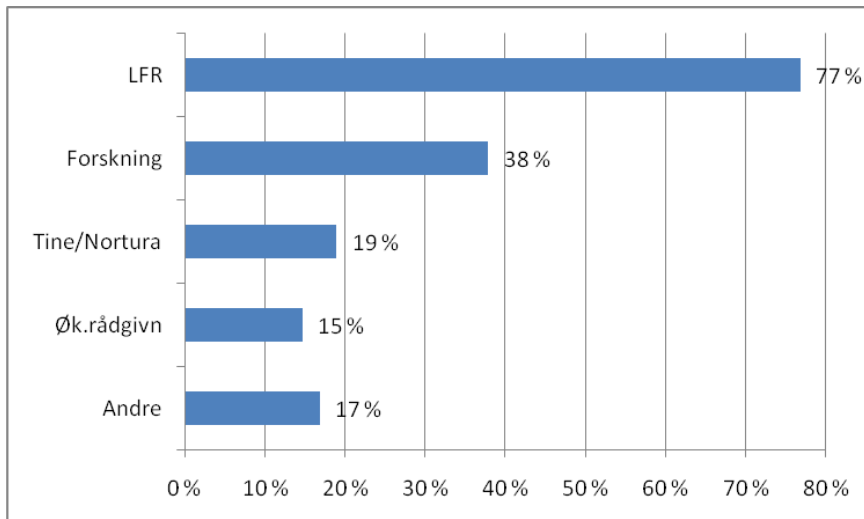

Figur 5. Prosentvis fordeling av økologiske bønders kilder til kunnskap om økologisk landbruk. Hver bonde kunne krysse av for flere alternativer

Figuren viser at 77 % av de økologiske bøndene har stor nytte av tidsskrifter og bøker. 58 % registrerer at kurs og seminar er viktig, mens 48 % opparbeider seg kunnskap gjennom kontakt med kolleger og

rådgivningsapparatet. Også i 1992 var tidsskrifter, bøker, kurs og seminar de viktigste kildene bøndene hadde til kunnskap om økologisk landbruk (Tingvoll Gard, 1992). Bemerkelsesverdig er det å se at internett får en så liten svarprosent på dette spørsmålet. "Annet" oppgis som studier ved NLH, egen praksis, egen erfaring og utprøving, Bioforsk (bær), 30-bruksprosjektet, Norsøk, Debio, og egen tidligere ervervet kunnskap.

Vi spurte også bøndene om hvor de får rådgivning fra. Figur 6 illustrerer svarene vi fikk, der det var mulig å krysse av for flere ulike kilder.

Figur 6. Prosentvis fordeling av økologiske bønders rådgivningskilder. Bøndene kunne krysse av for flere alternativer

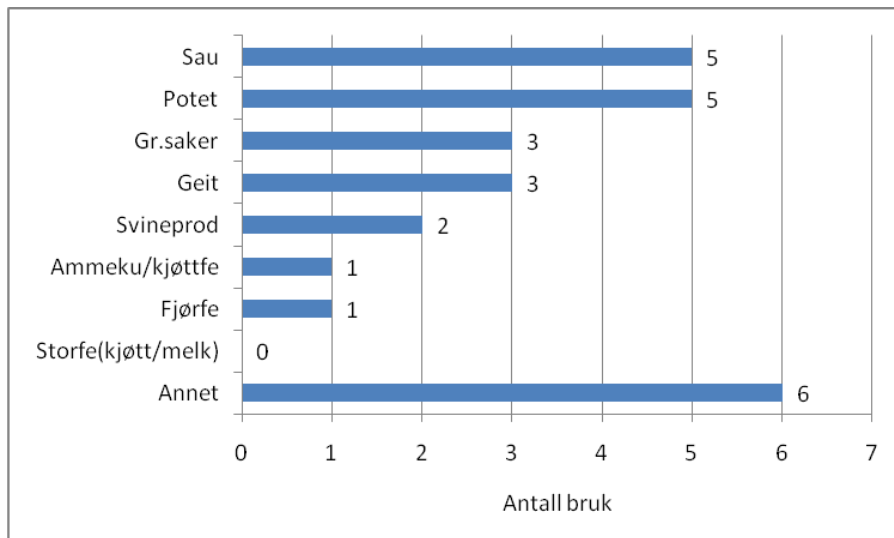
Landbrukets Forsøksringer (inkludert økoringer) er absolutt det mest benyttede rådgivningsorganet for økologiske bønder. Av de økologiske bøndene som svarte på spørreundersøkelsen er 67 (71 %) medlem av LFR, mens 27 (28 %) ikke er medlem (1 bonde har ikke svart på dette spørsmålet). Forskning (Bioforsk, UMB, NILF, osv) er også en betydelig kilde til rådgivning for disse bøndene. Tine/Nortura er i følge undersøkelsen en ganske liten kilde til rådgivning om økologisk drift. Kanskje er det fortsatt i dag for lite kunnskap og tilbud om økologisk rådgivning i disse store selskapene. De 17 % "andre" oppgis som Orbio, Debio, nett, meg selv, kolleger, erfaring, fagturer, nettverk, osv.

4.2.2 Tidligere økologiske gårdsbruk

Det var 22 av 52 tidligere Debio-registrerte gårdbrukere som svarte på spørreundersøkelsen (35 %). Fire gårdbrukere gav tilbakemelding om at de hadde avsluttet gårdsdriften, og svarte dermed blankt. En bonde ringte og gav kommentar. Tilbake har vi kun 17 utfylte svarskjema. Gjennomsnittlig alder for disse er 50 år, der alderssammensetningen er normalfordelt.

Gården

Figur 7 illustrerer type drift på de 17 gårdsbrukene. Hver bonde kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper.

Figur 7. Type drift på tidligere Debio-godkjente gårdsbruk. Bøndene kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper

Av de 17 bøndene er det ingen som driver med storfe melkeproduksjon. De fleste driver med flere forskjellige aktiviteter på gården, men småfe og potet dominerer type drift. Under punktet "annet" er det aktiviteter som skogbruk, urtedyrking, bærdyrking og birøkt.

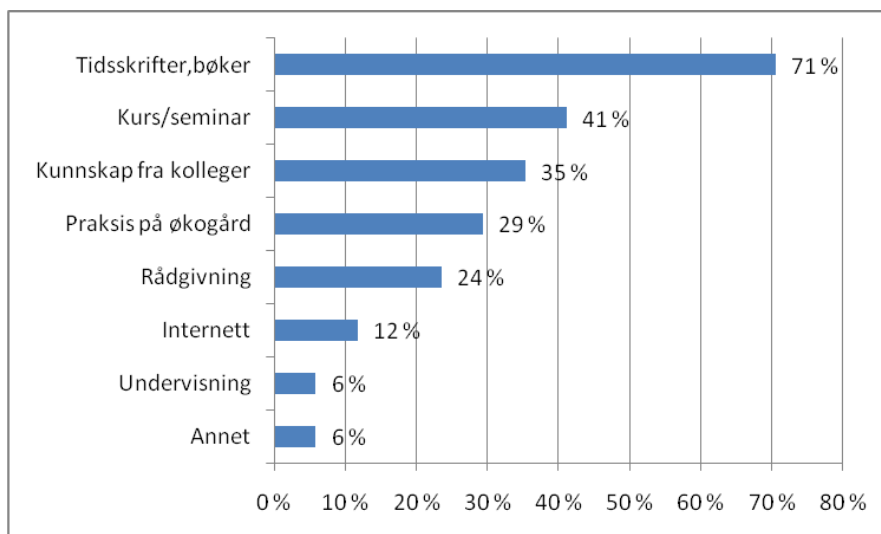
Dominerende jordarter på de tidligere økologiske gårdsbrukene er organisk/myrjord og sandjord, dvs. tilsvarende som på økologiske og konvensjonelle gårdsbruk.

Motiver

Akkurat som blant økologiske bønder var de viktigste motivene for å drive økologisk "miljøhensyn", "sunn mat" og "ideologiske/filosofiske argumenter".

Kunnskap og rådgivning

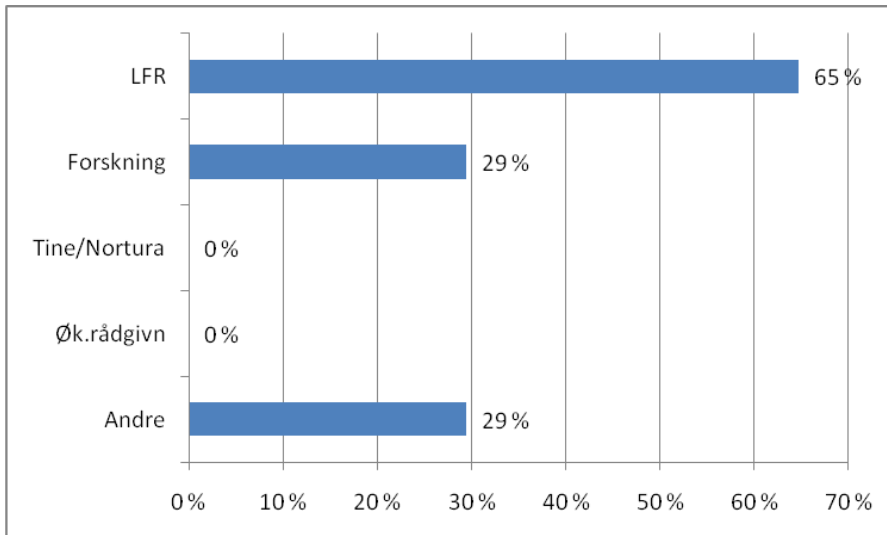
Spørsmålet om "Hvilke kilder til kunnskap om økologisk landbruk har vært/er av stor betydning for deg?" kan sammenfattes som figur 8 viser. Bøndene kunne krysse av for flere ulike kilder.

Figur 8. Prosentvis fordeling av tidligere økologiske bønders kilder til kunnskap om økologisk landbruk. Bøndene kunne krysse av for flere ulike kilder

Også blant disse bøndene er det tidsskrifter og bøker samt kurs/seminar som var de viktigste kildene til kunnskap om økologisk landbruk. I forhold til økologiske bønder er det en større andel av tidligere økologiske bønder som har benyttet seg av praksis på en økologisk gård. Kunnskap fra kolleger og rådgivning ser også ut til å ha betydning i forhold til bøndenes tilegnelse av kunnskap.

Denne gruppa bønder ble spurt om hvorfra de fikk rådgivning om økologisk landbruk den gangen de drev økologisk. Figur 9 viser svarene vi fikk, der bøndene kunne krysse av for flere alternativer.

Figur 9. Prosentvis fordeling av tidligere økologiske bønders rådgivningskilder. Bøndene kunne krysse av for flere kilder

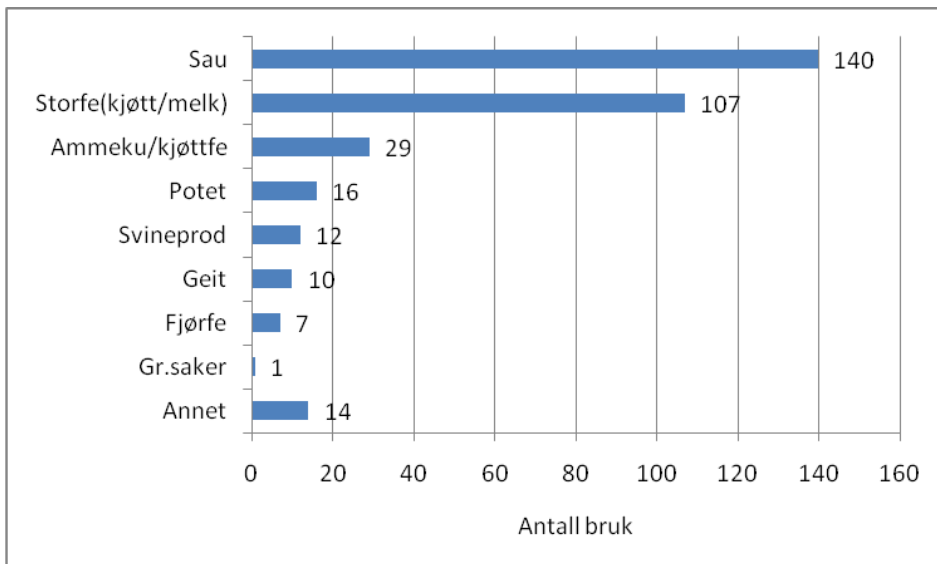
I likhet med økologiske bønder har disse i hovedsak fått rådgivning fra LFR, men også noe fra forskningen. Av disse er 8 bønder medlem av LFR, mens 9 ikke er medlem. "Andre" utgjør hele 29 %, og er oppgitt som ingen, eget nettverk, Oikos, internett og andre økologiske bønder. Det er grunn til å kommentere at ingen har merket av for rådgivning fra Tine/Nortura. Tine er naturlig nok ikke en kilde til rådgivning da det ikke er noen melkeprodusenter blant de tidligere Debio-registrerte bøndene. Nortura oppleves ikke som en viktig kilde til rådgivning av disse bøndene.

4.2.3 Konvensjonelle gårdsbruk

Av de 698 gårdbrukerne som fikk spørreskjema, var det 263 stk som svarte (37 %). Seks av bøndene gav tilbakemelding om at de har lagt ned gårdsdrifta, og svarte blankt på spørreundersøkelsen. Tilbake har vi 257 utfylte svarskjema. Gjennomsnittlig alder for disse er 50 år, der alderssammensetningen er normalfordelt.

Gården

Figur 10 illustrerer type drift på de 257 gårdsbrukene. Hver bonde kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper.

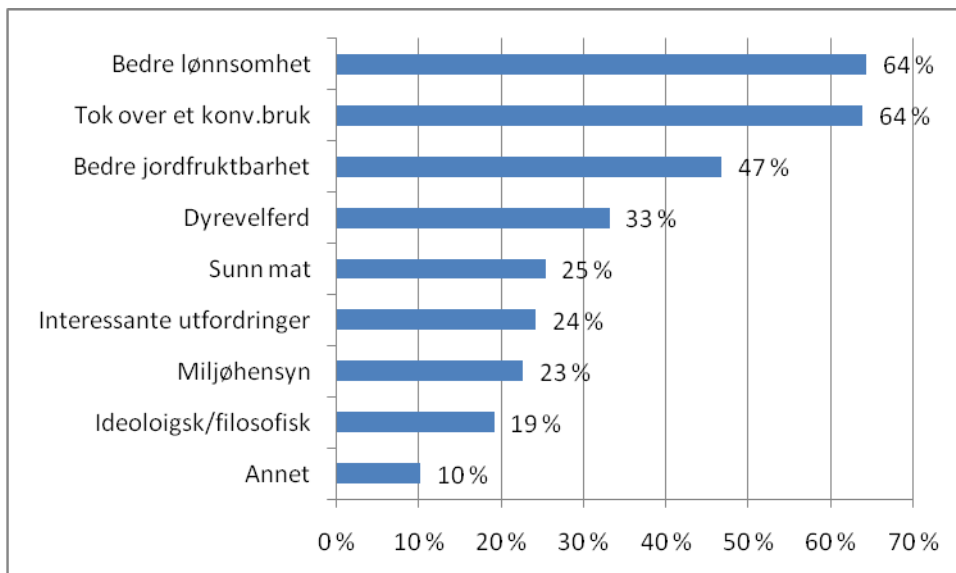
Figur 10. Type drift på konvensjonelle gårdsbruk. Bøndene kunne krysse av for flere ulike produksjonstyper

Av figuren ser vi at de konvensjonelle bøndene i hovedsak driver med sau og storfe kjøtt/melk. Ut i fra dette kan en anta at disse har en mer ensidig og spesialisert driftsform enn økologiske og tidligere økologiske bønder. Fire bønder har registrert at de er i samdrift. Under "annet" er det driftsformer som: hest, skog, grønn omsorg, pelsdyr, bær, og gårdsbakeri.

Dominerende jordarter på de konvensjonelle gårdsbrukene er organisk/myrjord og sandjord.

Motiver

Motiver for å drive konvensjonelt vises i figur 11. Flere alternativer kunne krysses av.

Figur 11. Prosentvis fordeling av konvensjonelle bønders motiver for konvensjonell driftsform. Bøndene kunne krysse av for flere svaralternativer

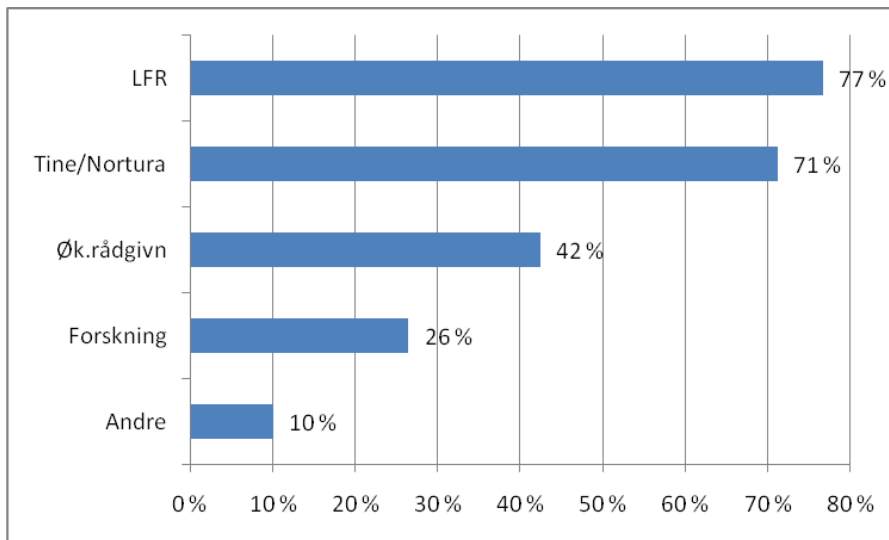
Figur 9 viser at konvensjonelle bønder har andre motiver for valg av konvensjonell drift enn det økologiske bønder har for valg av økologisk drift. Konvensjonelle bønder motiveres til en konvensjonell driftsform av grunner som bedre lønnsomhet, bedre jordfruktbarhet og dyrevelferd. Dessuten

registrerer mange at de tok over et konvensjonelt drevet gårdsbruk. "Annet" er i denne sammenheng: har ikke tilgang på organisk gjødsel, mye tungdreven myrjord, samarbeidspartnere som driver konvensjonelt, mindre arbeidskrevende, lite areal, mindre administrasjon, samdrift, fellesbeite, nok fôr, bedre avling, og ugress/skadedyr.

Kunnskap og rådgivning

Spørsmålet om hvilke kilder til kunnskap om økologisk drift bøndene benytter seg av er naturlig ikke med på spørreskjemaet til de konvensjonelle bøndene.

Hvilke rådgivningsorgan som er viktigst for de konvensjonelle bøndene vises i figur 12, der bøndene kunne krysse av for flere rådgivningsorgan.

Figur 12. Prosentvis fordeling av konvensjonelle bønders rådgivningskilder. Bøndene kunne krysse av for flere alternativer

Figuren viser at LFR også blant konvensjonelle bønder er det mest brukte rådgivningsorganet der 77 % av bøndene bruker disse. Av denne gruppa bønder er 195 stk (76 %) medlem av LFR, og 54 (21 %) er ikke medlem (8 bønder har ikke svart på dette spørsmålet). Det er derfor naturlig at LFR har en så viktig funksjon hos de konvensjonelle bøndene når det gjelder rådgivning. Tine og Nortura er nesten like mye benyttet da 71 % av bøndene merker av disse som viktig rådgivningsorgan. Blant økologiske bønder var det svært få bønder som oppgav Tine/Nortura som rådgivningsorgan. Dette kan tyde på at Tine og Nortura kan mer om konvensjonell drift, og dermed blir brukt mer av de konvensjonelle bøndene enn av de økologiske. "Andre" rådgivningskilder er faglag, kolleger, fagtidsskrift, kurs, Norsvin, fylkesmannens landbruksavdeling, bondelaget, småbrukarlaget, landbrukskontoret og internett.

4.3 Flaskehals i økologisk drift, økologiske/konvensjonelle bønder

Spørsmålet om hva bonden anser som de største problemene ved økologisk drift var likt i alle spørreskjemaene. Av 23 mulige flaskehals, skulle bonden merke av de 5 viktigste. Går vi inn på hver enkelt kategori, det vil si økologiske, tidligere økologiske og konvensjonelle bønders svar, ser vi hvilke flaskehals som er viktigst for hver gruppe.

4.3.1 Økologiske bønders vurdering av flaskehals i økologisk landbruk

Under omtale av økologiske gårdsbruk i avsnitt 4.2.1, kom det fram at økologiske bønder driver allsidig gårdsdrift. Det er likevel større vekt på drift som sau, ammeku/kjøttfe, storfe kjøtt/melke-produksjon og/eller poteter. I tabell 1 er svarene sortert etter svarprosent for de økologiske bøndene i forhold til hvilke faktorer de anser som de viktigste problemområdene i økologisk produksjon.

Tabell 1. Økologiske bønders viktigste flaskehals i økologisk landbruk (rekkefølge etter svarprosent)

Prosent svar	Flaskehals
>40 %	<ul style="list-style-type: none"> • merpris på økologiske produkter er for lav • uforutsigbar landbrukspolitikk
30-40 %	<ul style="list-style-type: none"> • reduksjon i avling • høy kraftfórpris • mangel på egen gjødsel
20-30 %	<ul style="list-style-type: none"> • ugrasbekjemping • manglende nettverk/ensomhet • arbeidskrevende • regelverket for økologisk landbruk • offentlige tilskuddsordninger • lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø
<20 %	<ul style="list-style-type: none"> • rådgivning/hjelp • manglende fórtilgang • dokumentasjon/inspeksjon • annet • omleggingskostnader • gjødselhåndtering • redusert produksjonsutbytte • lokalt klima • jordsmonnet • mangel på kunnskap • plantehelse • dyrehelse

Av tabellen ser vi at rammebetingelser som svaralternativene ”merpris på økologiske produkter er for lav” og ”uforutsigbar landbrukspolitikk” er av de viktigste flaskehalsene for mange av de økologiske bøndene. Videre er det driftsmessige problemer på gården som sees på som flaskehals. Disse er ”reduksjon i avling”, ”høy kraftfórpris”, og ”mangel på egen gjødsel”.

Regelverket for økologisk landbruk er en flaskehals for 24 % av de økologiske bøndene. For å få et konkret svar på hva dette innebærer spurte vi bøndene om det er krav i regelverket som er vanskelige å overholde/oppfylle. Halvparten av de økologiske bøndene svarte ”ja” på dette spørsmålet. Dette utdyper de med bygningskrav (tette binger til ungdyr, arealkrav, liggeareal, løsdrift, osv), lufting av dyr, økologisk fór (kraftfór og grovfór), og såvarer.

I forhold til problemer bøndene opplevde ved økologisk drift i 1992 (Tingvoll Gard, 1992), ser det ut til at det er andre forhold som oppleves som problem i dag. De viktigste problemene de oppga den gang var stor arbeidsbelastning og ugras. Disse kommer ganske langt ned på lista over hva dagens økologiske bønder oppgir som de viktigste flaskehalsene. Dyrehelse er fortsatt det minste problemet bøndene opplever ved økologisk drift. I Flaten et.al. (2005) blir politiske forhold oppfattet som en viktig risikokilde. Det er også tilfelle i dag, da uforutsigbar landbrukspolitikk er en viktig flaskehals for over 40 % av bøndene.

”Annet” kommenterer økologiske bønder som omsetning, økonomi, dårlige økonomiske utsikter i landbruket generelt, lange avstander til skiftene, får ikke levert økologisk melk, får ikke betalt for økologisk slakt på slakteriet, markedskunnskap, lange avstander til leiejord, økologisk landbruk blir sett på som tull av landbruksmyndighetene, avsetning, og tilgang på driftsmidler til akseptabel pris.

4.3.2 Tidligere Debio-godkjente bønders vurdering av flaskehals i økologisk landbruk

For vurdering av flaskehals for de tidligere økologiske bøndene kan det også her være interessant å sammenligne med type drift. Av de 17 bøndene er det ingen som driver med storfe kjøtt/melke-

produksjon, mens småfe og potet dominerer type drift. Tabell 2 viser svarene sortert etter svarprosent for de tidligere økologiske bøndene i forhold til hvilke faktorer de anser som de viktigste problemområdene i økologisk produksjon.

Tabell 2. Tidligere økologiske bønders viktigste flaskehals i økologisk landbruk (rekkefølge etter svarprosent)

Prosent svar	Flaskehals
>40 %	<ul style="list-style-type: none"> • mangel på egen gjødsel • dokumentasjon/inspeksjon
30-40 %	<ul style="list-style-type: none"> • ugrasbekjemping • merpris på økologiske produkter er for lav • reduksjon i avling
20-30 %	<ul style="list-style-type: none"> • manglende fórtilgang • omleggingskostnader • høy kraftfórpris • regelverket for økologisk landbruk • gjødselhåndtering • manglende nettverk/ensomhet • lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø
<20 %	<ul style="list-style-type: none"> • offentlige tilskuddsordninger • uforutsigbar landbrukspolitikk • arbeidskrevende • lokalt klima • annet • redusert produksjonsutbytte • jordsmonnet • plantehelse • rådgivning/hjelp • mangel på kunnskap • dyrehelse

For disse bøndene er "mangel på egen gjødsel" og "dokumentasjon/inspeksjon" av de viktigste flaskehalsene. Videre svarer 30-40 % at flaskehalsene "ugrasbekjemping", "merpris på økologiske produkter er for lav", og "reduksjon i avling" er spesielt viktige ved en økologisk driftsform. Den største forskjellen fra økologiske bønders svar på flaskehals er alternativet "dokumentasjon/inspeksjon". Denne flaskehalsen kommer langt ned på lista til økologiske bønder. I stedet er "uforutsigbar landbrukspolitikk" en viktig flaskehals for økologiske bønder, noe som ikke gjelder prioriteringene til tidligere økologiske bønder.

"Annet" er beskrevet som: ikke lenger marked for høy, større avlingsskade, og reguleringsplaner for beite.

Hele seks av de tidligere økologiske bøndene svarer at de fortsatt driver økologisk, men har meldt seg ut av Debio-ordningen. Disse har gitt kommentarer som:

- "Sluttet med økologisk melkeproduksjon fordi Tine blandet melka med konvensjonell melk. Flere produsenter i Harstadområdet avsluttet økologisk produksjon pga Tine. De driver fortsatt økologisk, men er ikke godkjent"
- "Undertegnede driver økologisk, men er utmeldt av Debio av økonomiske årsaker"
- "Jeg har meldt meg ut som økobonde da jeg sluttet med dyrene i 2005. Men jorda mi drives økologisk"
- "Jeg driver fortsatt økologisk, men er ikke i Debio-systemet"

De oppgir årsaker til at de har meldt seg ut av Debio-ordningen som:

- Det ble for dyrt. Det var for vanskelig å skulle dokumentere hvor mye gjødsel jeg gjødsla. Dokumentasjon/inspeksjon
- Å fortsette med økologisk ville krevd ombygging av driftsbygning (geitbonde)
- Dokumentasjon/inspeksjon/regelverk
- Andel økologisk kraftfór til høns og gris. Tidkrevende

4.3.3 Konvensjonelle bønders oppfatning av flaskehals i økologisk landbruk

Som tidligere omtalt driver de konvensjonelle bøndene i hovedsak med sau og storfe kjøtt/melk. I tabell 3 er svarene sortert etter svarprosent for de konvensjonelle bøndene i forhold til hvilke faktorer de oppfatter som de viktigste problemområdene i økologisk produksjon.

Tabell 3. Flaskehals som konvensjonelle bønder oppfatter som de viktigste flaskehalsene i økologisk landbruk (rekkefølge etter svarprosent)

Prosent svar	Flaskehals
>40 %	<ul style="list-style-type: none"> • reduksjon i avling • arbeidskrevende • manglende fórtilgang
30-40 %	<ul style="list-style-type: none"> • ugrasbekjemping • merpris på økologiske produkter er for lav
20-30 %	<ul style="list-style-type: none"> • redusert produksjonsutbytte • mangel på kunnskap • omleggingskostnader • lokalt klima • uforutsigbar landbrukspolitikk • jordsmonnet • mangel på egen gjødsel
<20 %	<ul style="list-style-type: none"> • høy kraftfórpris • regelverket for økologisk landbruk • manglende nettverk/ensomhet • lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø • gjødselhåndtering • dokumentasjon/inspeksjon • rådgivning/hjelp • offentlige tilskuddsordninger • dyrehelse • plantehelse • annet

Flaskehalsene konvensjonelle bønder oppfatter som de viktigste er "reduksjon i avling", "arbeidskrevende" og "manglende fórtilgang". 30-40 % tror også at flaskehalsene "ugrasbekjemping" og "merpris på økologiske produkter er for lav" vil være viktige ved økologisk drift. Den største forskjellen mellom konvensjonelle og økologiske bønder er de konvensjonelle bøndenes tro på at økologisk landbruk er "arbeidskrevende". Denne flaskehalsen kommer langt ned på listene til de økologiske og tidligere økologiske bøndene.

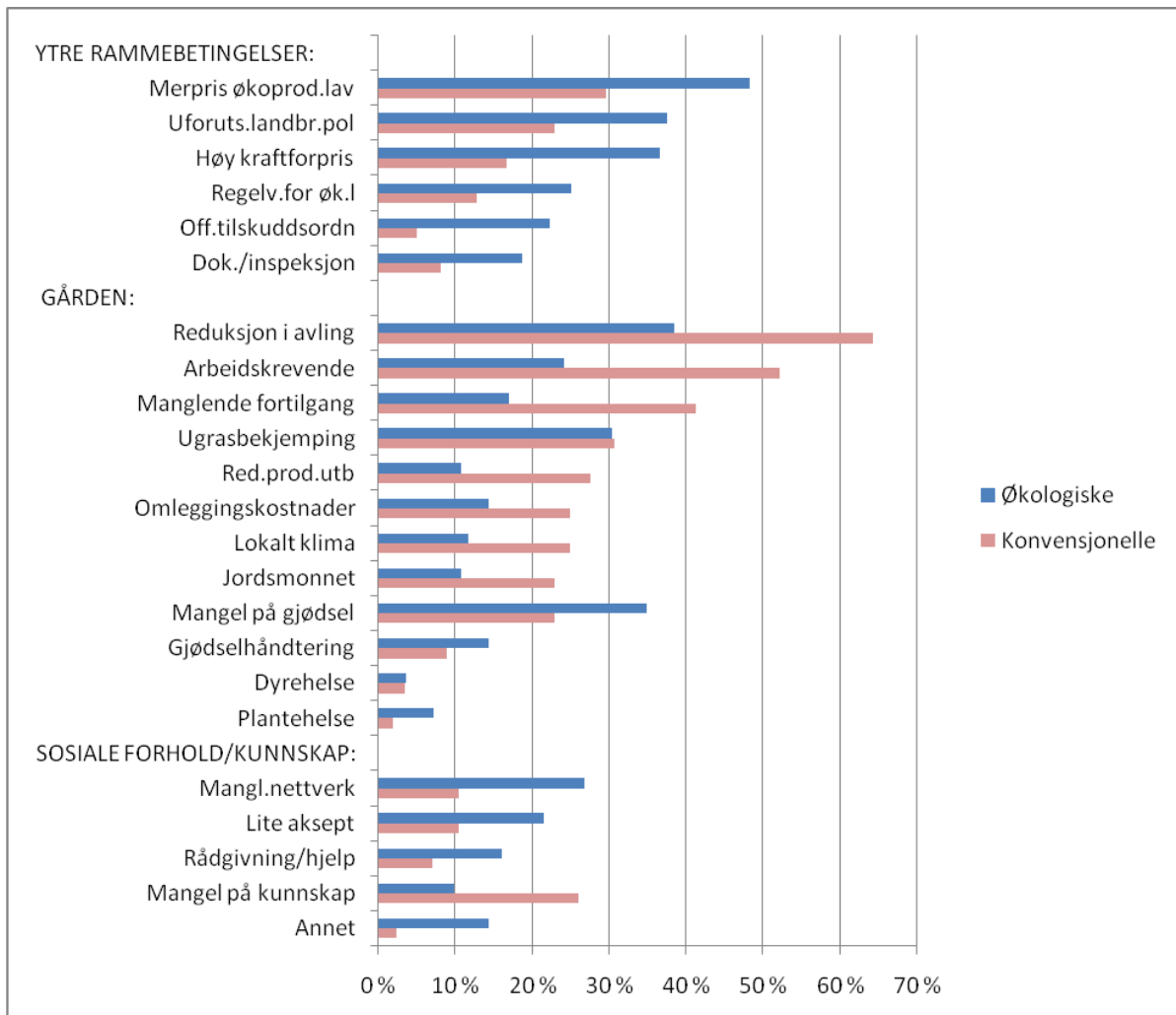
Kun 13 % av de konvensjonelle bøndene oppfatter regelverket for økologisk landbruk som en flaskehals. Men av de konvensjonelle bøndene som kjenner til regelverket for økologisk landbruk, svarer 67 % (54

stk) at det er krav i regelverket som ville være vanskelige å overholde/oppfylle. Dette utdyper de med bygningskrav (innredning, liggeareal, løsdrift, osv), gjødselkrav, lufting av dyr, og økologisk fôr (kraftfôr og grovfôr).

”Annet” er beskrevet som: krav til bygning, jordart, alder, logistikk for melk, usikkerhet om de økologiske råvarene blir videreforedlet økologisk og solgt som økologisk vare, og mye leiejord med lange avstander og lang transport av gjødsel.

4.3.4 Sammenligning av økologiske og konvensjonelle bønders oppfatning av flaskehalser i økologisk landbruk

I dette avsnittet er økologiske og tidligere økologiske bruk slått sammen siden gruppa med tidligere økologiske bønder er såpass liten. Det er dermed kun to grupper som blir omtalt, økologiske og konvensjonelle bruk. Figur 13 viser om det er en forskjell på hva konvensjonelle og økologiske bønder oppfatter som flaskehalser i økologisk landbruk. Flaskehalsene er delt inn i tre kategorier: ytre rammebetingelser, gården, og sosiale forhold/kunnskap/rådgivning. Bøndene kunne krysse av for inntil 5 av de 23 flaskehalsene.

Figur 13. Den prosentvise fordelingen av de viktigste flaskehalsene innen økologisk drift vurdert av økologiske (inkl. tidligere økologiske) og konvensjonelle bønder. Bøndene kunne krysse av på inntil 5 svaralternativer

Figuren viser om det er forskjell mellom økologiske og konvensjonelle bønders svar på spørsmålet om flaskehalser. Den viser tydelig at de to gruppene bønder vektlegger forskjellige flaskehalser i økologisk drift. Mange av flaskehalsene har fått svært ulik svarprosent. Langt flere økologiske enn konvensjonelle bønder krysset av på flaskehalsene: ”merpris for økologiske produkter er for lav”, ”uforutsigbar

landbrukspolitikk”, ”høy kraftforpris”, ”regelverket for økologisk landbruk”, ”offentlige tilskuddsordninger”, ”dokumentasjon/inspeksjon”, ”mangel på egen gjødsel”, ”manglende nettverk/ensomhet”, ”lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø” og ”rådgivning/hjelp og støtte”. I motsetning til disse har konvensjonelle bønder langt større svarprosent på flaskehalsene: ”reduksjon i avling”, ”arbeidskrevende”, ”manglende førtilgang”, ”reduisert produksjonsutbytte”, ”omleggingskostnader”, ”lokalt klima”, ”jordsmonnet”, og ”mangel på kunnskap om driftsformen”.

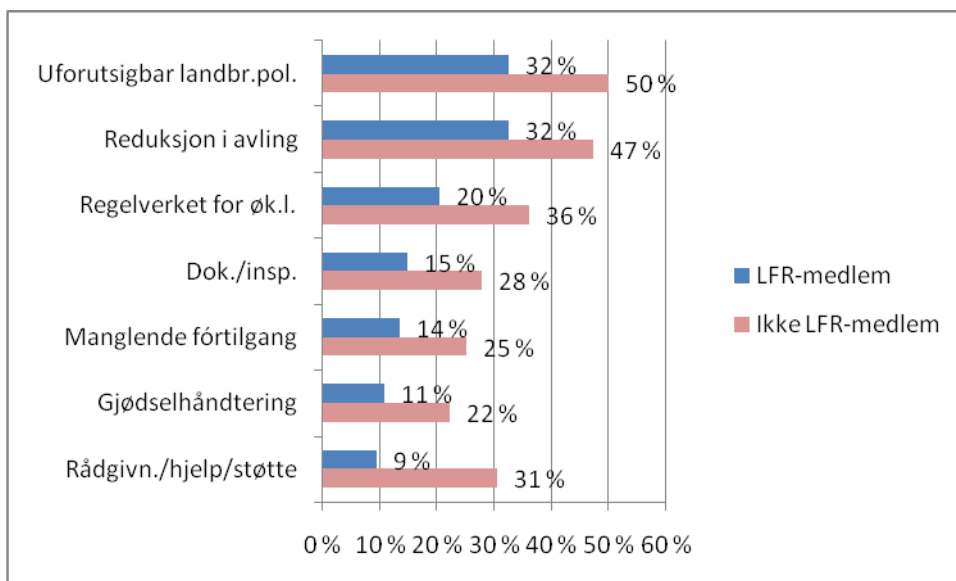
Grovt sett krysser en overvekt av økologiske bønder av på flaskehalsen forbundet med eksterne forhold (ytre rammebetingelser og sosiale forhold) som de selv ikke kan styre/påvirke. Konvensjonelle bønder krysser med overvekt av på problemer tilknyttet det enkelte bruk, og faktorer de selv kan være med å påvirke. Dette kan tyde på at det er et stort behov for mer informasjon og kunnskap om økologisk drift blant konvensjonelle bønder. Kanskje finnes det mange myter om økologisk landbruk som er med på å redusere omleggingen til økologisk drift.

4.4 Flaskehalsen i forhold til enkeltfaktorer

De konvensjonelle bøndene krysses av i forhold til hva de tror, mens økologiske bønder krysses av for hva de reelt opplever. Det er derfor mest interessant å se hva de økologiske bøndene faktisk har erfart ved en økologisk driftsform. I de neste avsnittene blir det kun fokusert på økologiske bønders svar på spørsmålet om flaskehalsen i økologisk landbruk. Svarene blir satt i sammenheng med enkeltfaktorer, der bare forskjeller $\geq 10\%$ blir belyst.

4.4.1 Sammenheng mellom medlemskap i LFR og flaskehalsen

Det er interessant å se om medlemmer av Landbrukets Forsøksring (LFR) vektlegger andre flaskehalsen enn det ikke-medlemmer gjør. Figur 14 viser eventuelle forskjeller blant de økologiske bøndene.

Figur 14. Den prosentvise fordelingen av flaskehalsen der økologiske bønder (inkl. tidligere økologiske bønder) med LFR-medlemskap svarer forskjellig ($\geq 10\%$) fra økologiske bønder uten medlemskap i LFR. Bøndene kunne krysse av for inntil 5 av 23 mulige flaskehalsen

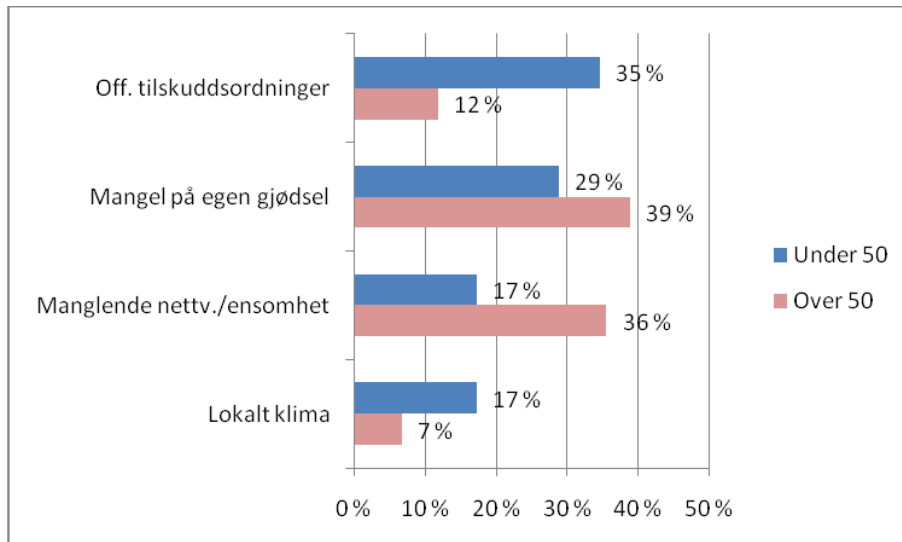
Søylediagrammet viser de flaskehalsene der LFR-medlemmer har svart $\geq 10\%$ forskjellig fra ikke-medlemmer. Det er ingen signifikant forskjell på hva medlemmer kontra ikke-medlemmer har av driftsform (storfe, sau, grønnsaker, osv).

Det kommer klart fram at bønder som ikke er medlem av LFR mangler rådgivning/hjelp og faglig støtte i langt høyere grad enn medlemmer. Denne flaskehalsen avspeiler de andre flaskehalsene da mangel på rådgivning og støtte indirekte kan gi: ”reduksjon i avling”, ”manglende førtilgang”, problemer i forhold

til ”dokumentasjon/inspeksjon” og oppfyllelse av ”regelverket for økologisk landbruk”, samt problemer med ”gjødselhåndtering”.

4.4.2 Sammenheng mellom aldersgrupper og flaskehals

Da aldersfordelingen er normalfordelt omkring en gjennomsnittsalder på 49 år, delte vi opp bøndene i to grupper: 20-49 år og 50-75 år. Vi undersøkte så om disse to gruppene svarte forskjellig på flaskehals de forbinder med økologisk drift. Figur 15 viser hvilke flaskehals de svarte forskjellig på.

Figur 15. Den prosentvise fordelingen av flaskehals der økologiske bønder under 50 år svarer forskjellig ($\geq 10\%$) fra økologiske bønder over 50 år (begge grupper inkl. tidligere økologiske bønder). Bøndene kunne kryse av for inntil 5 av 23 mulige flaskehals

Det er omtrent like mange medlemmer/ikke medlemmer av LFR under 50 år som over 50 år. Forskjeller på grunn av medlemskap/ikke medlemskap burde derfor ikke være gjeldende i denne sammenheng. Det er heller ingen statistisk forskjell på aldersgruppe i forhold til type drift. En overvekt av bøndene under 50 år har imidlertid arbeid utenfor gården, mens en overvekt av bøndene over 50 år har ikke arbeid utenfor gården.

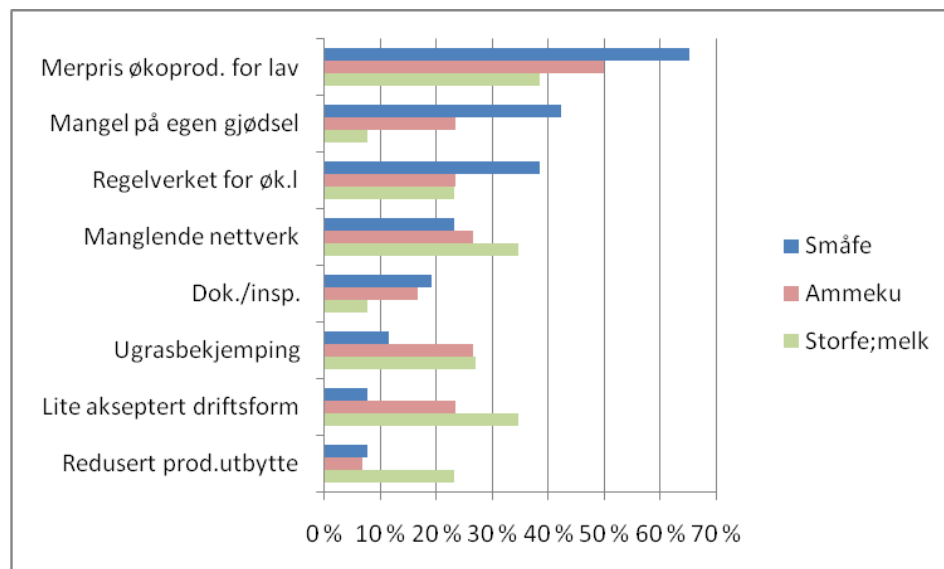
De fleste som la om til økologisk drift på 80-tallet la sannsynligvis om av ideologiske grunner. I den senere tid kan de økonomiske motivene ha vært mer gjeldende. Offentlige tilskuddsordninger ser ut til å være viktigere i dag, og vises ved at bøndene under 50 år mener at denne flaskehals er viktigere enn bøndene over 50 år. På spørsmålet om motiver for økologisk drift, var det signifikant flere bønder under 50 år enn over 50 år som kryset av for ”ekstra tilskudd til økologisk drift”.

Man ser ingen logisk forklaring på at mangel på egen gjødning skal være et større problem for bønder over 50 år enn under 50 år.

Manglende nettverk/ensomhet er et problem for flere bønder over 50 år enn under 50 år. Det kan blant annet komme av at de under 50 år har familie og små barn som dermed skaper naturlige nettverk. Flertallet av bønder under 50 år har og arbeid utenfor gården, noe som kan være med på å utvide bondens nettverk og sosiale liv. Det kan og være større aksept for økologisk jordbruk blant unge enn blant eldre.

4.4.3 Sammenhengen mellom type drift og flaskehals

For å se om det er forskjell mellom storfe- og småfebønder i forhold til hva de ser på som de viktigste flaskehalsene i økologisk landbruk, grupperte vi de som driver med storfemelk i ei gruppe, ammeku i ei gruppe, og de som driver med geit og sau i ei gruppe. Disse kjørte vi opp mot flaskehals, og fant følgende forskjeller mellom de tre gruppene.

Figur 16. Den prosentvise fordelingen av flaskehals der økologiske storfebønder melk svarer forskjellig ($\geq 10\%$) fra økologiske småfebønder (begge gruppene inkl. tidligere økologiske bønder). Ammeku produsenter er tatt med for sammenligning. Bøndene kunne krysse av for inntil 5 av 23 mulige flaskehals

Figur 16 viser en betydelig forskjell i svarprosent blant småfeprodusenter sammenlignet med både storfe melkeprodusenter og ammekuprodusenter på flaskehalsene: "merpris for økologiske produkter er for lav", "mangel på egen gjødsel" og "regelverket for økologisk landbruk". Flaskehalsen "dokumentasjon/inspeksjon" er et større problem for ammekuprodusenter og småfeprodusenter enn det er for melkeprodusenter. Det er en høyere svarprosent blant storfe produsenter (både melk og ammeku) sammenlignet med småfeprodusenter på flaskehalsene: "manglende nettverk", "ugrasbekjemping" og "lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø". Flaskehalsen "reduert produksjonsutbytte" synes som et større problem for storfe melkebønder enn for småfeprodusenter og ammekuprodusenter.

51 % av de økologiske produsentene krysset av for flaskehalsen "merpris for økologiske produkter er for lav" (se pkt. 4.2.1), som dermed er den viktigste flaskehalsen av 23 mulige for disse produsentene. Ser vi på type drift i forhold til samme spørsmålet, svarer 27 % flere småfebønder enn storfebønder at denne flaskehalsen er viktig. Forklaringen kan være at merprisen for økologiske produkter utgjør betydelig mindre for kjøtt enn for melk da forskjellen i antall kilo er stor. Ekstra utbytte ved levering til slakteri/meieri kan dermed bli mindre for økologiske sauebønder (hovedandelen av småfebønder) og ammekuprodusenter enn for økologiske storfe melkeprodusenter.

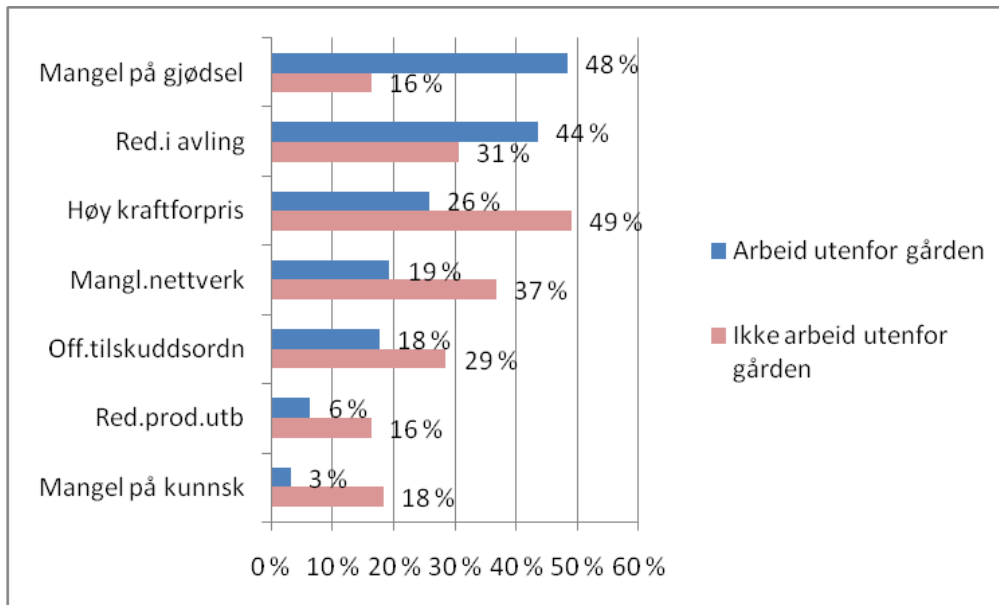
I kommentarfeltene er det mange småfebønder som utdyper problemene med regelverket. De skriver blant annet at arealkravet i fjøset er et stort problem, og at kravet om egen økologisk gjødsel er en stor utfordring. Kanskje er det enkelte slike krav som gjør at småfebønder skiller seg fra storfe melkeprodusenter og ammekyrprodusenter i svarprosent på denne flaskehalsen. Flaskehalsen "dokumentasjon/inspeksjon" får høyere svarprosent hos småfebønder enn hos storfe melkeprodusenter. Dette kan henge sammen med problemer småfeprodusentene ser ut til å ha med regelverket.

Det er en interessant observasjon at betydelig flere storfebønder enn småfebønder ikke føler aksept i nærmiljøet. Det kan henge sammen med at storfeprodusenter oftest er heltidsbønder, mens småfebønder oftere har drifta som binæring i tillegg til jobb utenfor gården. Flesteparten av melkeprodusentene har ikke arbeid utenfor gården, halvparten av ammekuprodusentene har ikke arbeid utenfor gården, mens flesteparten av sauebøndene har arbeid utenfor gården. Småfebonden er altså ikke så avhengig av "bondemiljøet" som det storfebønder er, da arbeidet utenfor gården blir en vesentlig del av inntektsgrunnlaget og det sosiale nettverket. Det kan og være en sammenheng at økologisk småfedrift i praksis skiller seg lite fra konvensjonell småfedrift. De samme årsakene kan

knyttet til flaskehalsen ”manglende nettverk”. Uansett kan det se ut til å være et behov for mer arbeid innen produsentmiljøet for å skape aksept for økologisk storfeproduksjon og utbedre nettverket.

4.4.4 Sammenhengen mellom arbeid utenfor gården/ikke arbeid utenfor gården og flaskehals

Vi undersøkte om det er forskjell på hva bønder med arbeid utenfor gården svarte på flaskehals i forhold til bønder som ikke har arbeid utenfor gården. Figur 17 viser at det er flere store forskjeller.

Figur 17. Den prosentvise fordelingen av flaskehals der økologiske bønder (inkl. tidligere økologiske bønder) med arbeid utenfor gården svarer forskjellig ($\geq 10\%$) fra økologiske bønder uten arbeid utenfor gården. Bøndene kunne krysse av for inntil 5 av 23 mulige flaskehals

Flesteparten av melkeprodusentene har ikke arbeid utenfor gården, ammekuprodusentene har halvt om halvt, mens flesteparten av saubøndene har arbeid utenfor gården. Hovedandelen av bøndene som kommer i gruppa med ”arbeid utenfor gården” er dermed småfebønder, mens hovedandelen av gruppa uten arbeid utenfor gården er storfebønder. Det var ingen statistisk forskjell på aldersgruppe i forhold til type drift. En del av svarforskjellene har i langt større grad sin årsak i ulike driftsformer enn i om bonden har eller ikke har arbeid utenfor gården.

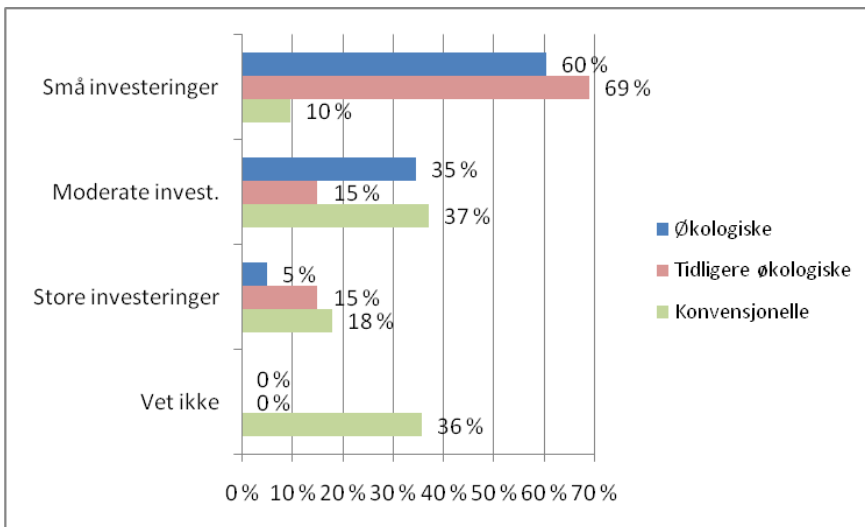
Offentlige tilskuddsordninger vil ikke være så viktige for bønder som har en inntektskilde utenfor gården som for bønder som kun har inntekt fra gården. Med andre ord er de ikke så avhengige av tilskudd og ekstra midler. Også i forhold til kraftfór er bønder med annet inntektsgivende arbeid mindre opptatt av kraftfórprisen. Dessuten vil kraftfórmengden for storfeprodusenter, som ofte er heltidsbønder, være mye større enn for småfeprodusenter. Merprisen for økologisk kraftfór vil dermed utgjøre mer for storfebønder/bønder uten arbeid utenfor gården enn for småfebønder/bønder med arbeid utenfor gården. Redusert produksjonsutbytte vil og naturlig være en flaskehals for flere uten arbeid utenfor gården enn for de med arbeid utenfor gården. Som sagt utgjør melk mange flere kilo enn kjøtt, og redusert produksjonsutbytte for melkebønder blir dermed raskt betydelig.

Det er en betydelig høyere svarprosent på flaskehalsen ”mangel på egen gjødsel” blant de som har arbeid utenfor gården sammenlignet med de som ikke har eksternt arbeid. Flesteparten av disse er saubønder, så det er naturlig at dette skillet oppstår. Som en følge av lite gjødsel kan disse bøndene oppleve reduksjon i avling.

Betydelig flere bønder som ikke har arbeid utenfor gården enn bønder som har arbeid utenfor gården markerer ”manglende nettverk” som en viktig flaskehals. Årsaken kan være at bønder med arbeid utenfor gården har et naturlig større nettverk på grunn av eksternt arbeidsplass. Dette kan og ha med alder å gjøre. Se diskusjon i punkt 4.3.2.

4.5 Investeringer ved omlegging

Vi spurte bøndene om investeringene ved omlegging til økologisk drift var små, moderate eller store. De konvensjonelle bøndene svarte på hva de tror om investeringer ved omlegging til økologisk drift. Figur 18 illustrerer svarene vi fikk. Her kunne bøndene kun krysse av for ett alternativ.

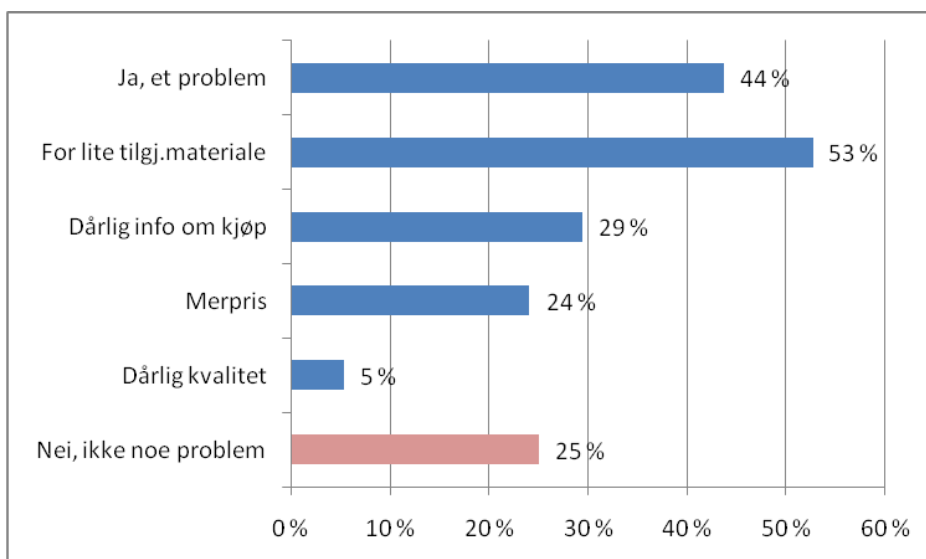

Figur 18. Den prosentvise fordelingen av ulike bønders vurdering av kostnader ved omlegging til økologisk drift

I realiteten ser vi at investeringene ved omlegging til økologisk drift er små, og i noen tilfeller moderate. De konvensjonelle bøndene ser ut til å tro at investeringene ved omlegging er mye større enn økologiske bønder gir uttrykk for i spørreundersøkelsen. Mange konvensjonelle bønder svarte at de ikke vet, men hele 55 % tror at omlegging vil innebære moderate til store kostnader.

4.6 Økologisk plantemateriale

Det er nå blitt krav om at også plantemateriale må være økologisk ved innkjøp. Vi ønsket å finne ut om det kunne være problemer knyttet til kjøp av økologisk plantemateriale egnet for nordnorske forhold. Figur 19 viser økologiske og tidligere økologiske bønders svar på spørsmålet. Bøndene kunne krysse av for flere svaralternativer.

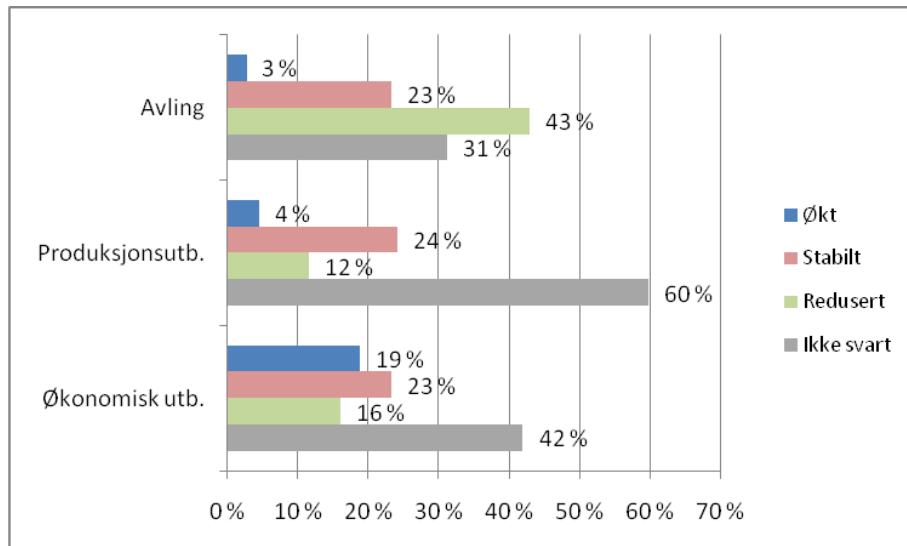

Figur 19. Den prosentvise fordelingen av økologiske (inkl. tidligere økologiske) bønders svar på om det er et problem å kjøpe økologisk såfrø/plantemateriale

Mange bønder svarer at det er problematisk å få tak i økologisk plantemateriale. Dette utdypes ved at det er dårlig informasjon om hvor en får tak i materialet, merprisen er høy og det er for lite tilgjengelig materiale.

4.7 Utbytte etter omlegging: avling, produksjon og økonomi

Vi spurte økologiske og tidligere økologiske bønder om avling, produksjonsutbytte og økonomisk utbytte etter omlegging. Figur 20 illustrerer hva økologiske bønder (inkl. tidligere økologiske bønder) svarte på spørsmålet om avling, produksjonsutbytte og økonomisk utbytte etter omlegging.

Figur 20. Den prosentvise fordelingen av avling/produksjonsutbytte/økonomisk utbytte etter omlegging i forhold til om disse økte, ble redusert eller holdt seg stabile. Økologiske bønder (inkl. tidligere økologiske bønder)

Av figuren ser vi at veldig mange ikke har svart på dette spørsmålet. Man kan derfor ikke direkte sammenligne avling, produksjonsutbytte og økonomisk utbytte. Det er likevel grunn til å kommentere at redusert eller stabil avling og produksjonsutbytte kan gi økt økonomisk utbytte. Bare 3 % har svart at avlingen økte etter omlegging, 4 % at produksjonsutbyttet økte, mens hele 19 % svarte at det økonomiske utbyttet økte. Altså er det grunn til å tro at ulike tilskudd ved økologisk drift kan gi økt økonomisk utbytte til tross for avlingsnedgang/stabil avling og redusert/stabilt produksjonsutbytte.

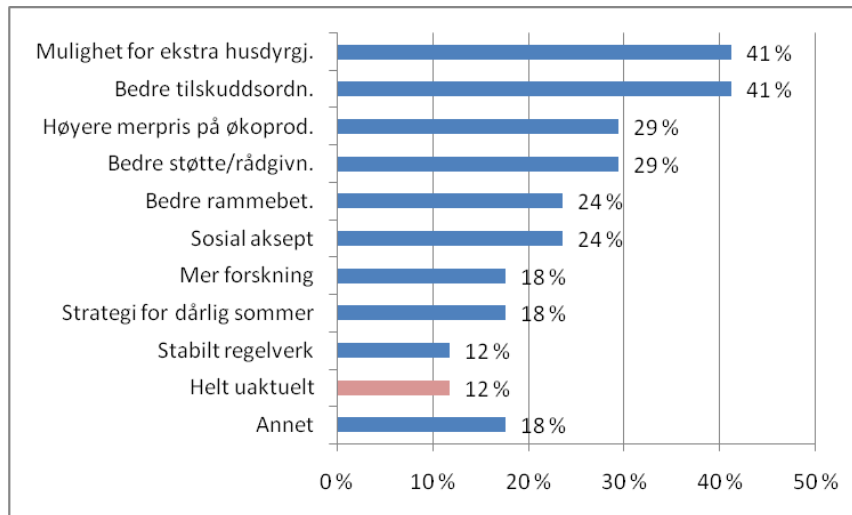
Går man inn og ser separat på storfe- og småfebøndenes svar, er det en viss forskjell. På avling svarer nesten 60 % av storfebøndene at denne ble redusert etter omlegging i motsetning til småfebøndene der 25% rapporterer om en reduksjon etter omlegging. Videre har storfeprodusentene hatt en større reduksjon i produksjonsutbytte enn småfeprodusentene, der produksjonsutbyttet har holdt seg mer stabilt. Tilslutt er det likevel flere storfeprodusenter enn småfeprodusenter som oppgir økning i økonomisk utbytte etter omlegging til økologisk.

4.8 Framtidens bønder, økologiske eller konvensjonelle?

4.8.1 Hva må til for at tidligere økologiske bønder skulle fortsatt med økologisk drift?

Vi spurte de tidligere Debio-registrerte bøndene om hva som må til for at de skulle ha fortsatt med økologisk drift. Figur 21 viser hva bøndene svarte. De kunne krysse av for flere svaralternativer.

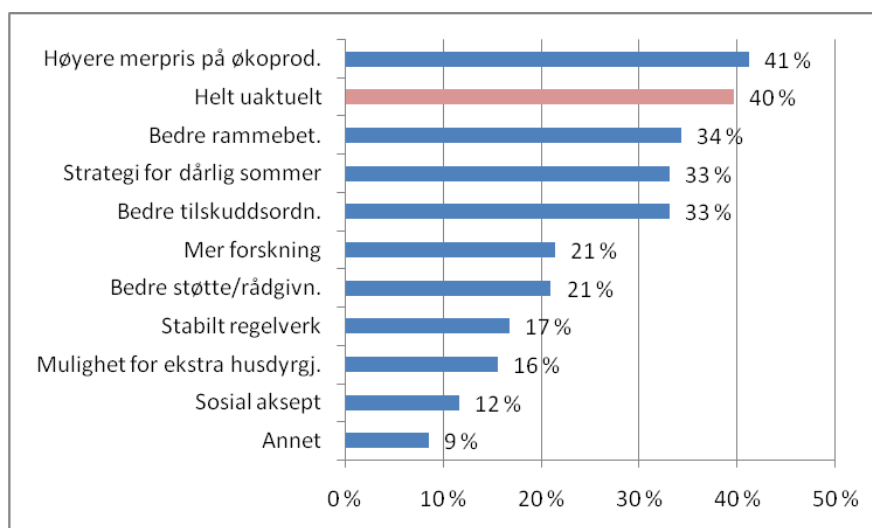

Figur 21. Prosentvis fordeling av tidligere økologiske bønders kriterier for å gå tilbake til økologisk drift. Bøndene kunne krysse av på inntil 3 svaralternativer

”Mulighet for å få/kjøre ekstra husdyrgjødsel”, og ”bedre tilskuddsordninger” ville være de viktigste faktorene for at disse bøndene skulle ha fortsatt med økologisk landbruk. Videre hadde det vært vesentlig for dem om merprisen på økologiske produkter ble høyere. Bedre faglig støtte og rådgivning har og betydning i denne sammenheng. Under ”annet” har bøndene skrevet: etterspørsel, å fortsette ville betydd ombygging av driftsbygning, en landbrukspolitikk som gjorde det levelig å drive som bonde.

4.8.2 Hva må til for at konvensjonelle bønder skal gå over til økologisk drift?

Vi spurte de konvensjonelle bøndene om hva som må til for at de skal gå over til økologisk drift. Figur 22 viser hva bøndene svarte. De kunne krysse av for flere svaralternativer.

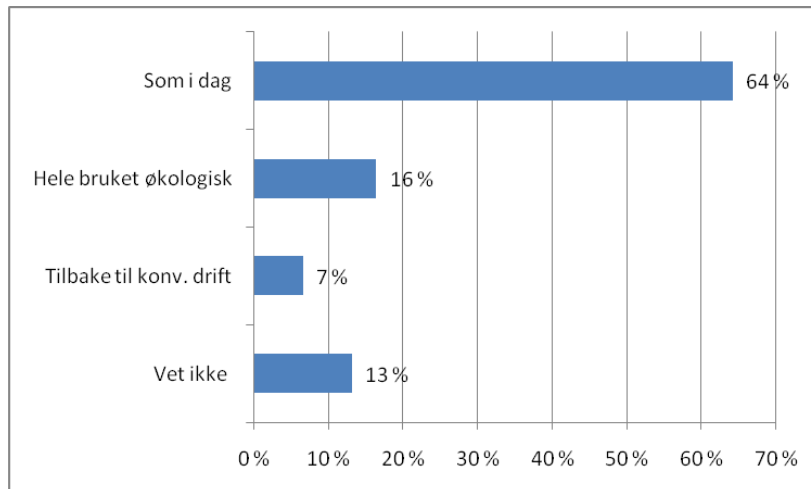

Figur 22. Prosentvis fordeling av konvensjonelle bønders kriterier for å gå over til økologisk drift. Bøndene kunne krysse av på inntil 3 svaralternativer

40 % gir tilbakemelding om at det er helt uaktuelt å starte økologisk. De andre oppgir kriterier for å begynne økologisk som: ”høyere merpris på økologiske produkter”, ”strategi for dårlig sommer”, ”bedre rammebetingelser”, og ”bedre tilskuddsordninger”. I hovedsak er det økonomiske faktorer som er vesentlige i de konvensjonelle bøndenes vurdering av omlegging til økologisk drift.

4.8.3 Økologiske bønders framtidsplaner

Vi spurte gårdbrukerne som driver økologisk i dag om hvordan de vurderer framtidig drift. Svarene vi fikk illustreres i figur 23.

Figur 23. Prosentvis fordeling av økologiske bønders vurdering av framtidig drift

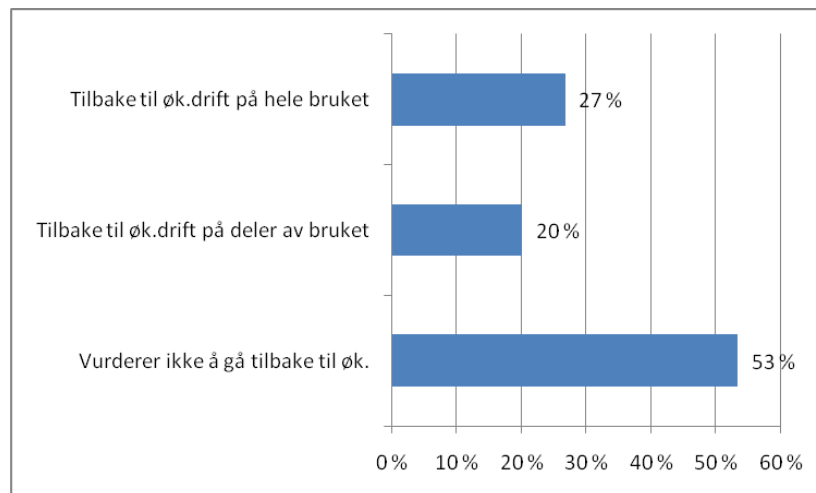
De aller fleste vil fortsette som i dag, og noen vil utvide det økologiske potensialet dersom de ikke allerede driver fullt økologisk. Det er likevel 7 %, i dette tilfellet 6 bønder, som planlegger å gå tilbake til konvensjonell drift, og 13 % (12 bønder) som ikke vet hva de vil gjøre i nærmeste framtid.

Kommentar fra en økologisk bruker:

"Alle som i det offentlige arbeider som landbruks"byråkrater" har utdannelse for konvensjonelt landbruk. Det er forståelig at de ikke vil eller kan frembære et landbruk som motgår deres utdannelse og kunnskap. Her er årsaken til at de med øko-visjoner møter motstand og ofte føler avmakt. Det var/er også trasig å oppdage at Debio utnytter øko-bønder med mye arbeid fra før til å innhente dokumentasjon om sprøyting/ikke sprøyting i utmarka; noe som var nok et poeng til å bli "utflirt" på landbrukskontoret. Samt å innhente dokumentasjon på ikke lagerførte varer på FK. Dette og mere til får meg til å føle: Hva holder Debio på med?"

4.8.4 Tidligere økologiske bønders tanker om framtidig drift

Tidligere økologiske bønder ble spurt om hvordan de vurderer muligheten til å gå tilbake til økologisk drift. Figur 24 viser hvilke svar vi fikk av de 17 bøndene.

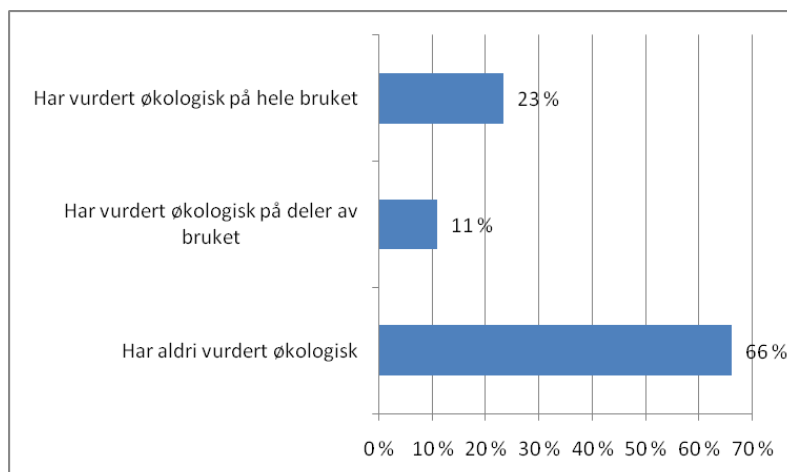

Figur 24. Prosentvis fordeling av tidligere økologiske bønders vurdering i forhold til å gå tilbake til økologisk drift

Det er vanskelig å si om denne gruppa representerer alle bønder som har meldt seg ut av Debio-ordningen. Av figuren ser vi at 53 % ikke vurderer å gå tilbake til økologisk drift. Hele 27 % vurderer å gå tilbake til økologisk drift på hele gårdsbruket, mens 20 % vurderer å gå tilbake til økologisk drift på deler av gårdsbruket. Det ser ikke ut til å være noen sammenheng mellom de som vurderer å gå tilbake til økologisk drift og avlingsutbytte/produksjonsutbytte/økonomisk utbytte da de drev økologisk. Disse 47 % erfarte både økning, reduksjon og stabilt resultat da de drev økologisk.

4.8.5 Konvensjonelle bønders tanker om økologisk drift

Vi spurte konvensjonelle bønder: "Har du noen gang vurdert å legge om til økologisk drift?", og gav tre svaralternativer: "Ja, på hele driftsenheten", "Ja, på deler av driftsenheten", og "Nei". Figur 25 viser svarene vi fikk.

Figur 25. Prosentvis fordeling av konvensjonelle bønders vurdering i forhold til omlegging til økologisk drift

Som vi ser av figuren er det totalt 34 % som har vurdert å legge om hele eller deler av driftsenheten til økologisk. Kanskje er det et potensial hos de to gruppene som har svart "Ja, på hele driftsenheten" og "Ja, på deler av driftsenheten".

5. Konklusjoner

Ved gjennomføring av denne spørreundersøkelsen ønsket vi å kartlegge de faktiske flaskehalsene i økologisk landbruk, samt synliggjøre årsakene til at ikke flere legger om. Svarene vi fikk fra bøndene i Nordland, Troms og Finnmark viser flere klare tendenser.

Økologiske og konvensjonelle bønder legger vekt på forskjellige flaskehalsar tilknyttet økologisk drift. Vi spurte om det finnes flaskehalsar i økologisk landbruk som bøndene ser på som spesielt viktige. På en del av flaskehalsene svarte disse to gruppene bønder svært ulikt. Der økologiske bønder framhever flaskehalsar forbundet med eksterne forhold (ytre rammebetingelser og sosiale forhold/rådgivning), framhever konvensjonelle bønder flaskehalsar tilknyttet driften på det enkelte bruk.

Mer detaljert er de viktigste flaskehalsene for økologiske bønder:

- Merpris på økologiske produkter er for lav (51 %)
- Uforutsigbar landbrukspolitikk (41 %)
- Reduksjon i avling (39 %)
- Høy kraftfórpris (38 %)
- Mangel på egen gjødsel (32 %)

De viktigste flaskehalsene for tidligere Debio-registrerte bønder er:

- Mangel på egen gjødsel (53 %)
- Dokumentasjon/inspeksjon (47 %)
- Merpris på økologiske produkter er for lav (35 %)
- Ugrasbekjemping (35 %)
- Reduksjon i avling (35 %)

De konvensjonelle bøndene har en oppfatning av at de viktigste flaskehalsene i økologisk landbruk er:

- Reduksjon i avling (64 %)
- Arbeidskrevende (52 %)
- Manglende fórtilgang (41 %)
- Ugrasbekjemping (31 %)
- Merpris på økologiske produkter er for lav (30 %)

Ulike sammenhenger vi kunne avdekke er:

- Det er ingen signifikant forskjell på jordtypen på økologiske og konvensjonelle gårdsbruk. Alle har i hovedsak organisk/myrjord og/eller sandjord
- Bønder som ikke er medlem av LFR mangler rådgivning/hjelp og faglig støtte i høyere grad enn medlemmer

- Det er omtrent like mange medlemmer av LFR/ikke-medlemmer av LFR under 50 år som over 50 år
- Offentlige tilskuddsordninger er viktigere for bønder under 50 år enn for bønder over 50 år
- Det er ingen signifikant forskjell på aldersgruppe (under/over 50 år) i forhold til type drift
- Manglende nettverk/ensomhet er et større problem for bønder over 50 år enn for bønder under 50 år
- En overvekt av bønder under 50 år har arbeid utenfor gården, mens en overvekt av bønder over 50 år har ikke arbeid utenfor gården
- Regelverket for økologiske landbruk er i større grad et problem for småfebønder enn det er for storfebønder
- Mangel på egen gjødsel er en viktig flaskehals for småfebønder
- Flere økologiske storfebønder enn småfebønder føler manglende aksept for type driftsform i sitt nærmiljø
- Flere bønder som ikke har arbeid utenfor gården registrerer at manglende nettverk er en flaskehals enn bønder som har arbeid utenfor gården
- Konvensjonelle bønder tror det vil være behov for større investeringer ved omlegging enn det økologiske bønder gir uttrykk for i undersøkelsen
- Økologisk plantemateriale er et problem for mange økologiske bønder da det er dårlig informasjon om hvor det kan kjøpes, det er en høy merpris, og det er for lite tilgjengelig materiale
- Ulike tilskudd ved økologisk drift kan gi økt økonomisk utbytte til tross for avlingsnedgang/stabil avling og redusert/stabilt produksjonsutbytte

Viktige faktorer for at tidligere Debio-registrerte bønder skulle ha fortsatt med økologisk primærproduksjon er mulighet for å få/kjøpe ekstra husdyrgjødsel, bedre tilskuddsordninger, og høyere merpris på økologiske produkter. Videre hadde det vært vesentlig for dem å få bedre faglig støtte og rådgivning.

38 % av de tidligere økologiske bøndene hevder at de fortsatt driver økologisk, men ikke er innmeldt i Debio.

Konvensjonelle bønder legger i hovedsak vekt på faktorer som har med økonomi å gjøre dersom de skulle vurdere og gå over til en økologisk driftsform.

7 % av de økologiske bøndene har planer om å gå over til konvensjonell drift, mens 13 % vet ikke hva de vil gjøre i framtida. 47 % av de tidligere økologiske bøndene vurderer å gå tilbake til økologisk drift. Av konvensjonelle bønder er det hele 34 % som har vurdert å legge om til økologisk.

Om målet om 15% økologisk matproduksjon skal nåes, vil kunnskapen om de problemene som oppleves av næringen selv være et viktig utgangspunkt. Kunnskap om flaskehalser bør være nyttig for FoU, rådgivningsapparatet, fylket og Debio i det videre arbeidet med økologisk landbruk.

6. Referanser

- Norsk senter for økologisk landbruk, 1992. Aktuelle omleggingsproblemer- en spørreundersøkelse. Tingvoll Gard
- Ola Flaten, Gudbrand Lien, Martha Ebbesvik, Matthias Koesling, Paul Steinar Valle, 2005. Risiko og risikohåndtering i økologisk jordbruksproduksjon. NILF-rapport
- Handlingsplan for økologisk landbruk i Nordland. Planperiode 2006-2008. Rapport nr 2/2006
- Forslag til strategier og tiltak rettet mot primærproduksjon for å nå Regjeringens målsetninger for økologisk matproduksjon og matforbruk, 2006. Rapport fra partsammensatt arbeidsgruppe- Jordbruksgruppen.
- Eurostat (2002): Consolidated version of the Commission Decision of 7 June 1985 establishing a Community typology for agricultural holdings (85/377/EEC) with amendments 94/376/EC, 96/393/EC and 99/725/EC
- Anne Snellingen Bye, Ole Rognstad og Lars Johan Rustad (2003): Klassifisering av driftsenhetene i jordbruket etter driftsform og størrelse.

7. Vedlegg

Oversikt over vedlegg

Nr Emne

- 1 Spørreskjema til økologiske bønder
  - 2 Spørreskjema til tidligere Debio-registrerte bønder
  - 3 Spørreskjema til konvensjonelle bønder
  - 4 Økologiske bønders kommentarer
  - 5 Tidligere økologiske bønders kommentarer
  - 6 Konvensjonelle bønders kommentarer
-

Vedlegg 1. Spørreskjema til økologiske bønder

Om bonde og gårdsbruk

Økologisk bruk

Nr

Basisopplysninger

Hvis mer enn én arbeider på bruket, sett opp fordeling: nr 1.....%
nr 2.....%

Den som har hovedansvar fyller inn:

1 Alder ..... år

2 Hvor lang erfaring har du med gårdsdrift? .....år

3a Har du arbeid utenfor gården? Ja
Nei

3b Hvis "ja"; .....% stilling utenfor gården

4 Har du arbeidshjelp? Ja Deltid
Heltid
Kun avløserhjelp
Nei

5 Forpakter du ekstra jordbruksarealer? Ja ca .....antall daa
Nei

6 Dominerende jordart? (%)

Organisk / myr-jord	ca	%
Sandjord	ca	%
Siltjord	ca	%
Leirjord	ca	%

7 Type drift i dag (du kan sette flere kryss)

	Økologisk	Karens	Konvensj.
Storfe (kjøtt- og melkeproduksjon)			
Storfe (melkeproduksjon)			
Ammeku / kjøttfe			
Sau			
Geit			
Potetdyrking			
Grønnsakproduksjon			
Svineproduksjon			
Fjørfe			
Annen planteproduksjon (korn / grovfôr for salg)			
Samdrift			
Annet:			

8 Når startet du med omlegging til økologisk drift? År.....

9 Når ble gården / det økologiske arealet godkjent av Debio? År..... (godkjenningsår)

	10	Hva var/er motivene for å drive økologisk? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Dyrevelferd Bedre jordfruktbarhet Bedre lønnsomhet Ekstra tilskudd til økologisk drift Miljøhensyn Sunnere mat (helsemessig aspekt) Ideologiske / filosofiske hensyn Interessante faglige utfordringer Tok over et økologisk drevet bruk	
			Annet.....	

Informasjon, marked, kunnskap

Kunnskap/info 	11	Hvilke kilder til kunnskap om økologisk landbruk har vært/er av stor betydning for deg? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Kurs/ seminar/ foredrag om økologisk landbruk Tidsskrifter, bøker Internett Undervisning (skole) Praksis på økologisk gård Kunnskap fra kolleger (andre bønder) Rådgivning (ringleder, jordbrukssjef, etc)		
				Annet.....	
	12	Rådgivning får jeg fra (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Landbrukets Forsøksringer / Økoringen Forskning (Bioforsk, UMB, NILF, osv) Tine / Gilde Økonomisk rådgivning / regnskapskontor		
				Andre.....	
	13a	Er tilgjengeligheten til informasjon om muligheter som finnes innen f.eks tilskuddsordninger og drift i økologisk landbruk god nok?		Ja Nei	
	13b	Hvis "nei", hva skulle i så fall til for å bedre situasjonen? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Kurs / temakvelder / fagmøter Nettverk / andre bønder Informasjonskontor / rådgivning / forsøksring Fagblad / infoskriv Internett		
				Annet.....	
	Kommentar:.....				
14	Er du medlem i Landbrukets Forsøksringer (LFR)?		Ja Nei		
15a	Har du benyttet deg av LFR sitt tilbud om Gratis Første Råd (GFR)?:		Ja Nei Vet ikke hva det betyr		
15b	Hvis "ja", var GFR utløsende for å legge om til økologisk drift?		Ja Nei		

Kommentar:.....
 .....
 .....

16a	Dekker rådgivningstjenester innen økologisk landbruk i dag ditt behov?	Ja	
		Nei	

16b Hvis nei: hva mangler?
 .....
 .....

17a	Er det krav i regelverket for økologisk landbruk som er vanskelige å overholde / oppfylle?	Ja	
		Nei	

17b Hvis "ja", hvilke:
 .....
 .....
 .....
 .....

Betingelser for økologisk landbruk

Generelt	18	Hva anser du som de største problemene ved økologisk drift? (Kryss av de 5 viktigste flaskehalsene, og prioriter deretter med tallverdier fra 1 til 5 der 1 er viktigst)	X	Pri.
		Offentlige tilskuddsordninger		
		Uforutsigbar landbrukspolitikk		
		Merpris for økologiske produkter er for lav		
		Arbeidskrevende		
		Omleggingskostnader		
		Reduksjon i avling		
		Manglende fórtilgang		
		Høy kraftforpris		
		Redusert produksjonsutbytte (melk / kjøtt)		
		Jordsmonnet (lite egnet til økologisk drift)		
		Lokalt klima		
		Dokumentasjon / inspeksjon		
		Regelverket for økologisk landbruk		
		Dyrehelse		
		Plantehelse		
		Ugrasbekjemping		
		Mangel på egen gjødsel		
		Gjødselhåndtering		
		Manglende nettverk / ensomhet		
		Lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø		
		Rådgivning / hjelp og støtte		
		Mangel på kunnskap om driftsformen		
		Annet:.....		

Kommentar:.....
 .....
 .....
 .....

Marked/økonomi

	Økte	Ble redusert	Holdt seg stabilt
19a Avling etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca)	%	%	
19b Produksjonsutbyttet (kjøtt, melk) etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca)	%	%	
19c Økonomisk utbytte etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca)	%	%	

20 Å legge om til økologisk var knyttet til

Små investeringer
 Moderate investeringer
 Store investeringer

Kommentar:.....
 .....
 .....

21a Er det vanskelig å få avsetning på økologiske produkter fra gården?

Til f.eks Tine, Gilde, andre

Ja Produkt .....

Nei

Vet ikke

21b Hvis ja, hvorfor det?

.....
 .....

22 Kontrakter for levering av økologiske produkter (melk, grønnsaker, poteter, etc.)

Er uforutsigbare
 Er gode nok
 Er for kortsiktige

Kommentar: .....

23 Å kjøpe økologisk såfrø / plantemateriale er et problem

(du kan sette flere kryss)

Ja Plantemateriale:.....

Nei

Dårlig informasjon om hvor man kan få tak i det

Dårlig kvalitet

Merpris

For lite tilgjengelig materiale

Erfaringer

Bonde	24	Egner gården din seg til økologisk drift?	Ja	☐
			Nei	☐
			Delvis	☐
	25	Hvordan vurderer du framtidig drift?	Vil fortsette med økologisk drift som i dag Vil legge om til økologisk drift på hele driftsenheten Vil gå over fra økologisk til konvensjonell drift Vet ikke	☐ ☐ ☐ ☐
	26	Synes du dette spørreskjemaet gir deg muligheten til å gjengi hva du mener om økologisk landbruk?	Ja	☐
			Nei	☐
		Kommentar:.....		

Vedlegg 2. Spørreskjema til tidligere Debio-reg. bønder

Om bonde og gårdsbruk

Konvensjonelt, tidligere økologiske bruk Nr

Basisopplysninger

Hvis mer enn én arbeider på bruket, sett opp fordeling: nr 1.....%
nr 2.....%

Den som har hovedansvar fyller inn:

1 Alder .....år

2 Hvor lang erfaring har du med gårdsdrift? .....år

3a Har du arbeid utenfor gården? Ja
Nei

3b Hvis "ja"; .....% stilling utenfor gården

4 Har du arbeidshjelp? Ja Deltid
Heltid
Kun avløserhjelp
Nei

5 Forpakter du ekstra jordbruksarealer? Ja ca .....antall daa
Nei

6 Dominerende jordart? (%)

Organisk / myr-jord	ca	%	☐
Sandjord	ca	%	☐
Siltjord	ca	%	☐
Leirjord	ca	%	☐

7 Type drift i dag (du kan sette flere kryss)

Storfe (kjøtt- og melkeproduksjon)	☐
Storfe (melkeproduksjon)	☐
Ammeku/ kjøttfe	☐
Sau	☐
Geit	☐
Potetdyrking	☐
Grønnsakproduksjon	☐
Svineproduksjon	☐
Fjørfe	☐
Annen planteproduksjon (korn / grovfôr for salg)	☐
Samdrift	☐
Annet.....	☐

8 Når startet du med omlegging til økologisk drift? År.....

9 Når ble gården / det økologiske arealet godkjent av Debio? År..... (godkjenningår)

10 Når gikk du tilbake til konvensjonell drift? År.....

	11	Hva var motivene for å drive økologisk? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Dyrevelferd Bedre jordfruktbarhet Bedre lønnsomhet Ekstra tilskudd til økologisk drift Miljøhensyn Sunnere mat (helsemessig aspekt) Ideologiske/filosofiske hensyn Interessante faglige utfordringer Tok over et økologisk drevet bruk	
			Annet.....	

Erfaring fra økologisk drift

Kunnskap/ info 	12	Hvilke kilder til kunnskap om økologisk landbruk har vært/er av stor betydning for deg? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Kurs/ seminar/ foredrag om økologisk landbruk Tidsskrifter, bøker Internett Undervisning (skole) Praksis på økologisk gård Kunnskap fra kolleger (andre bønder) Rådgivning (ringleder, jordbrukssjef, etc)	
			Annet.....	
	13	Rådgivning om økologisk landbruk fikk jeg fra (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Landbrukets Forsøksringer / Økoringen Forskning (Bioforsk, UMB, osv) Tine / Gilde Økonomisk rådgivning / regnskapskontor	
			Andre.....	
	14a	Er tilgjengeligheten til informasjon om muligheter som finnes innen f.eks tilskuddsordninger og drift i økologisk landbruk og god nok?		Ja Nei
	14b	Hvis "nei", hva skulle i så fall til for å bedre situasjonen? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Kurs / temakvelder / fagmøter Nettverk / andre bønder Informasjonskontor / rådgivning / forsøksring Fagblad / infoskriv Internett	
		Annet.....		
		Kommentar:.....		
	15	Er du medlem i Landbrukets Forsøksringer (LFR)?		Ja Nei
	16a	Har du benyttet deg av LFR sitt tilbud om Gratis Første Råd (GFR)?:		Ja Nei Vet ikke hva det betyr

	16b Hvis "ja", var GFR utløsende for å legge om til økologisk drift? Kommentar:.....	Ja ☐ Nei ☐
	17a Dekket rådgivningstjenestene innen økologisk landbruk ditt behov?	Ja ☐ Nei ☐
	17b Hvis "nei", hva manglet?	
	18a Er det krav i regelverket for økologisk landbruk som var vanskelige å overholde / oppfylle?	Ja ☐ Nei ☐
	18b Hvis "ja", hvilke:	

Betingelser for økologisk landbruk

Generelt	19	Hva anser du som de største problemene ved økologisk drift? (Kryss av de 5 viktigste flaskehalsene (x), og prioriter deretter med tallverdier (Pri.) fra 1 til 5 der 1 er viktigst)	X	Pri.
		Offentlige tilskuddsordninger	☐	☐
		Uforutsigbar landbrukspolitikk	☐	☐
		Merpris for økologiske produkter er for lav	☐	☐
		Omleggingskostnader	☐	☐
		Arbeidskrevende	☐	☐
		Reduksjon i avling	☐	☐
		Manglende fórtilgang	☐	☐
		Høy krafftforpris	☐	☐
		Redusert produksjonsutbytte (melk / kjøtt)	☐	☐
		Jordsmonnet (lite egnet til økologisk drift)	☐	☐
		Lokalt klima	☐	☐
		Dokumentasjon / inspeksjon	☐	☐
		Regelverket for økologisk landbruk	☐	☐
		Dyrehelse	☐	☐
		Plantehelse	☐	☐
		Ugrasbekjemping	☐	☐
		Mangel på egen gjødsel	☐	☐
		Gjødselhåndtering	☐	☐
		Manglende nettverk / ensomhet	☐	☐
		Lite akseptert driftsform i mitt nærmiljø	☐	☐
		Rådgivning / hjelp og støtte	☐	☐
		Mangel på kunnskap om driftsformen	☐	☐
		Eierskifte / generasjonsskifte	☐	☐
		Annet:		

Kommentar:.....
 .....
 .....
 .....

Marked/ økonomi

	Økte	Ble redusert	Holdt seg stabilt
20a Avling etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca)	%	%	
20b Produksjonsutbyttet (kjøtt, melk) etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca.)	%	%	
20c Økonomisk utbytte etter omlegging til økologisk, totalt sett (ca)	%	%	

21 Å legge om til økologisk var knyttet til

	Små investeringer	
	Moderate investeringer	
	Store investeringer	

Kommentar:.....
 .....
 .....

22a Tror du det ville være vanskelig å få avsetning på økologiske produkter fra gården?

Ja	Produkt:	
Til f.eks Tine, Gilde, andre	Nei	
	Vet ikke	

22b Hvis ja, hvorfor det?

.....
 .....
 .....

23 Kontrakter for levering av økologiske produkter (melk, grønnsaker, poteter, etc.)

	Var uforutsigbare	
	Var gode nok	
	Var for kortsiktige	

Kommentar: .....

.....
 .....
 .....

	24 Å kjøpe økologisk såfrø / plantemateriale var et problem <i>(du kan sette flere kryss)</i>	Ja Plantemateriale:..... Nei Dårlig informasjon om hvor man kan få tak i det Dårlig kvalitet Merpris For lite tilgjengelig materiale	☐ ☐ ☐ ☐ ☐
	25 Hva må til for at du skulle fortsatt med økologisk produksjon? <i>(Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)</i>	Helt uaktuelt Mer forskning og forskningsresultater innen økologisk matproduksjon i vår landsdel Strategi for dårlige somre med dårlige avlinger Bedre rammebetingelser Bedre tilskuddsordninger Stabilt regelverk Høyere merpris på økologiske produkter Bedre støtte og rådgivning Sosial aksept i nærmiljøet for økologisk drift Mulighet til å få / kjøpe husdyrgjødsel Annet:.....	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Erfaringer			
Bonde	26 Egner gården din seg til økologisk drift?	Ja Nei Delvis	☐ ☐ ☐
	27 Vurderer du å gå tilbake til økologisk drift?	Ja, på hele driftsenheten Ja, på deler av driftsenheten Nei	☐ ☐ ☐
	28 Synes du dette spørreskjemaet gir deg muligheten til å gjengi hva du mener om økologisk landbruk?	Ja Nei	☐ ☐
	Kommentar		

Informasjon, marked, kunnskap

Kunnskap/info

9	Rådgivning får jeg fra <i>(Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)</i>	Landbrukets Forsøksringer Forskning (Bioforsk, UMB, NILF, osv.) Tine / Gilde Økonomisk rådgivning / regnskapskontor	☐
	Andre.....		☐
10a	Er tilgjengeligheten til informasjon om muligheter som finnes innen f.eks tilskuddsordninger og drift i økologisk landbruk god nok?	Ja	☐
		Nei	☐
		Vet ikke	☐
10b	Hvis "nei", hva skulle i så fall til for å bedre situasjonen? <i>(Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)</i>	Kurs / temakvelder / fagmøter Nettverk / andre bønder Informasjonskontor / rådgivning / forsøksring Fagblad / infoskriv Internett	☐
		Annet.....	☐
Kommentar:			
.....			
.....			
.....			
11	Er du medlem i Landbrukets Forsøksringer (LFR)?	Ja	☐
		Nei	☐
12a	Har du benyttet deg av LFR sitt tilbud om Gratis Første Råd (GFR)?	Ja	☐
		Nei	☐
		Vet ikke hva det betyr	☐
12b	Hvis "nei", kunne du tenke deg å benytte deg av GFR?	Ja	☐
		Nei	☐
		Usikker	☐
12c	Hvis "ja", var det avgjørende i forhold til å fortsette konvensjonell drift?	Ja	☐
		Nei	☐
		Usikker	☐
13a	Dekker rådgivningstjenester i dag ditt behov?	Ja	☐
		Nei	☐
13b	Hvis nei: hva mangler?	☐	☐
		☐	☐
		☐	☐
		☐	☐
		☐	☐

Marked/økonomi

16 Jeg tror at å legge om til økologisk er knyttet til	Små investeringer	
	Moderate investeringer	
	Store investeringer	
	Vet ikke	

17a Tror du det ville være vanskelig å få avsetning på økologiske produkter fra gården? Til f.eks Tine, Gilde, andre	Ja	Produkt:	
	Nei		
	Vet ikke		

17b Hvis ja, hvorfor det?

.....

.....

.....

.....

18 Kontrakter for levering av økologiske produkter (melk, grønnsaker, poteter, etc.)	Er for kortsiktige	
	Er gode nok	
	Er uforutsigbare	
	Har ikke satt meg inn i dem	

Kommentar: .....

.....

.....

.....

19 Hva skal til for at du skal gå over til økologisk produksjon? (Prioriter med 1 til 3 der 1 er viktigst)	Helt uaktuelt	
	Mer forskning og forskningsresultater innen økologisk matproduksjon i vår landsdel	
	Strategi for dårlige somre med dårlige avlinger	
	Bedre rammebetingelser	
	Bedre tilskuddsordninger	
	Stabilt regelverk	
	Høyere merpris på økologiske produkter	
	Bedre støtte og rådgivning	
	Sosial aksept i nærmiljøet for økologisk drift	
	Mulighet til å få / kjøpe husdyrgjødsel	

Annet: .....

.....

.....

Erfaringer

Bonde	20	Kan gården din egne seg til økologisk drift?	Ja	☐
			Nei	☐
			Delvis	☐
	21	Har du noen gang vurdert å legge om til økologisk drift?	Ja, på hele driftsenheten	☐
			Ja, på deler av driftsenheten	☐
			Nei	☐
	22	Synes du dette spørreskjemaet gir deg muligheten til å gjengi hva du mener om økologisk landbruk?	Ja	☐
			Nei	☐
			Kommentar:	
	.....			
.....				
.....				
.....				
.....				

Vedlegg 4. Økologiske bønders kommentarer

Tilgjengelighet på informasjon. Hva skulle til for å bedre situasjonen?

- Ekspertisen på området er sterkt begrenset
- Mangt kan finnes hvis man vet hvor/har tid til å lete etter informasjon
- Forsøksringene mangler kompetanse
- Anerkjennelse fra lokale bønder og produsentlag. Tine-produsentlag er dagens flaskehals!!!
- Det hersker en form for "religiøs" Halleluja-stemning og en er nødt for å få føttene ned på jorda igjen
- Bor sånn til at det er vanskelig å reise fra gården på kurs og lignende. Disse legges ofte til store steder
- De økologiske forsøksringene trenger mer statlige midler slik at de har råd til å reise rundt i vårt vidstrakte fylke for å veilede om øko-drift
- Det nytter ikke lenger å prøve å få personer som tidligere har motarbeidet økolandbruk til å prøve og "messe" for!
- Mangel på godkjent gjødsel i nærområdet, også naturgjødsel
- Her i Tromsø er man prisgitt egne kunnskaper for å finne fram i "registreringskaoset"
- Forsøksring finnes, men mangler relevant kompetanse
- Det er for dårlig opplyst om konsekvensene av ikke å drive økologisk
- Altfor dårlig kvalitet. Må forskes mer på stedsegenskaper og frømateriale(ler av skogbruket)
- Folk er for lite fokusert på det positive på alle plan
- Motta e-post
- Ut fra mitt ståsted som ringleder, for prosjektavhengig
- Jeg har behov for kunnskap om skikkelig kompostlegging, hjelp til maskiner
- Bedre info fra det lokale landbrukskontoret

Var GFR utløsende for å legge om til økologisk?

- Fant GFR i 1995?
- Var allerede bestemt på å få godkjent jorda som økologisk da vi i praksis drev/driver ekstensivt (økologisk)
- Lite utfyllende informasjon, kun basert på økonomi
- Hadde allerede bestemt oss
- GFR var faglig for svak
- Gården var allerede lagt om (jorda) når vi tok over i 2005. Planen var å drive økologisk allerede før GFR
- Synes ikke det er så mye å forske på eller gi råd om. Det er vel ikke nødvendig å finne opp kruttet på nytt. Var jo økologisk før.
- Svært viktig å få godt samarbeid om beste avlingsresultater i gressformer
- Har ikke interesse av økologisk drift. Ble nødt til å drive en allerede omlagt jord i 5 år for at jordeieren skulle slippe tilbakebetaling av tilskudd

Dekker rådgivningstjenester innen øk. landbruk ditt behov? Hvis ikke, hva mangler?

- Ofte og bedre tid ved besøk
- Like mye som diskusjonspartner som rådgiver
- Mer om gjødsling, plantekultur, valg av sorter, akt. frøblandinger
- På grunn av store avstander blir rådgivningen for dårlig

- For lite gårdsbesøk. Sjelden kommer det økologiske rådgivere
- Lang avstand, lite kontakt
- Burde vært mer målrettet informasjon
- Skulle ønske den var litt mindre generell og heller kunne se på hvert enkelt bruk
- Det er lite tilrettelagt for oss som har holdt på en stund
- Erfaringsgrupper mellom oss øko-bønder
- Rådgivningstjeneste. Lokal forsøksring driver ikke med slik informasjon. Økoringen; for fjern
- Har ikke kunnskap, manglende vilje til å sette seg inn i økologisk drift
- Ønsker mer info om hva som egner seg best å dyrke/bruke våre ressurser på gården til
- Lokalkunnskap i den lokale forsøksringen. Tine/Gilde har ingen pådriver innenfor rådgivning
- Like mye (om ikke mer) info går ut av gården enn den som kommer inn
- Vet ikke, men har ikke hørt om noen andres erfaringer med det heller, eller hva slags tilbud det er
- Mer kunnskap om drift av jorda
- Forsøksringer mangler praktisk erfaring både med jordarbeid og dyrehold
- Helhetlig tankegang og veiledning fra det offentlige
- Bær spesielt i nord
- Det later til at økologisk landbruk er prioritert ned i det offentlige sammen med det øvrige landbruket
- Mangler rådgiver med kjennskap til lokale forhold
- Kunnskap, særlig på valg av sorter
- Økonomisk rådgivning
- Stort sett er tekniske hjelpemidler laget ut fra konvensjonell drifts behov
- Temamøter
- Erfaringer med våre vekstforhold og kulturer. Har litt følelsen av å drive fullskalaforskning
- Lokalt miljø, med utvikling av ideer og erfaringer fra praktiske oppgaver
- Økoringen på Helgeland har ikke fungert de siste åra. Bedre nå, men de har lite greie på melkeproduksjon
- Trenger veiledning i bedre lønnsomhet og mer variert produktleveranse
- Da jeg driver med villsau er fagmiljøet veldig dårlig
- Hvilke produkter det er marked for som gir best dekningsbidrag per daa?
- Føler at det skulle vært noe mer. Det er et sug etter å fylle kunnskapstomrommet
- Som nevnt, er for tilfeldig og prosjektavhengig
- Må ta med de som har prøvd og feilet i mange år
- Vi har ikke rådgivere, men ringlederen er flink til å innhente/informere opplysninger når vi har behov for det

Krav i regelverket som er vanskelige å overholde/oppfylle?

- Synes det er altfor mye papir og mange rare regler
- Tilgang på frø, plantemateriell, settepotet (bedring på gang!). Det evinnelige maset om stadig dokumentasjon som ofte er "upraktisk"
- Ungdyr kan ikke stå på bås; det er tull. Og det eneste det oppnår er at dyreholdet på gårdene blir konvensjonelt selv om arealet er økologisk. Dette fører til veldig liten produksjon av økologisk kvalitetskjøtt
- Å ha dyra ute hele året. Bygningskrav (økonomi)
- Krav til 100% økologisk forandel. Krav til bygningsmessige forhold
- Kontroll med beitedyr; kan komme på gjødselsareal i utmark og fjellbeite

- Vurderer omlegging av sau, krav om 100% økologisk fôr hele året er vanskelig. Tilgang på f.eks øko-rundball i distriktet er dårlig. Vurderer økologisk birøkt, men krav om øko-sukker v/innevintring; vanskelig å få tak i/dyrt!
- Lausdrift innen 2011. Lufting av store okser
- Såfrø, samt skaffe økologisk strø/halm
- Hvis vi har for lite fôr
- Det kan være et problem å få tak i økologiske varer som f.eks såkorn og kraftfôr
- Tette binger til ungdyr
- Lufting av gra-okser, umulig for oss. Arealkrav i binger/liggeplass/båser. Diverse fôr som i dag ikke er økologisk. Tørrmelk, proteinfattig kraftfôr
- Fórandel ikke-økologisk fôr. Arealkrav for sau; tette bingegulv. Stadige endringer i rekkelverket har skapt problemer
- Frø tilpasset nordnorsk landbruk/klima; vanskelig tilgjengelig
- Lufting av okser
- Det kan være vanskelig å få tak i såfrø som passer for nordnorske forhold
- Bygningsteknisk, manglende egnet formeringsmateriale
- Husdyrrom og lufting av dyr
- Kan bli vanskelig hvis det blir fómangel pga avstand til neste økologiske bruk. Frakt blir altfor dyr, så det svarer seg ikke økonomisk
- Arealkrav fjøs
- Arealkrav, liggeunderlag fjøs
- Fast liggeareal til geit. 1,5 m² per geit før 2011. Kravet er oppfylt men det er ekstremt dyrt!
- Fast(tett) liggeunderlag
- Økologisk frø, økologisk godkjent oppalsjord, økologisk godkjent gjødsel og torv uten tilsetninger (Andøy har sluttet denne produksjonen)
- Regler om tilbakebetaling av hele omleggingstilskuddet selv om en bare mister et leieareal på kanskje 5da i løpet av 5-årsperioden. Burde vært tilbakebetalt av tilskuddet bare for det arealet en mistet!!!
- Dårlig tilgang på økologisk såfrø for Nord-Norsk klima
- Oppbinding av vær. Lufting/uteplass om vinteren for sau
- Såvarer, småplanter; vanskelig å få tak i, dårlig sortement
- Krav til økologiske frø. Tilgjengelighet av økologisk kraftfôr. Vi ville vurdert økologisk hønsehold om det var enklere å få tak i
- Løsdrift innen 2011! Utegang om vinteren
- Lufting av storfe. De absolutte kravene til lufting gjør at min besetning spiser økologisk mat, men blir ikke luftet regelmessig. Har ikke muligheter for lufting hele vinteren pga ekstremt hardt klima
- Sprøytemidler
- Drev økologisk fôr (med melk), men slutta pga krav om tett golv i binger. Ellers ingen store problemer, og slett ikke når vi har slutta med melk
- Gjødslingskrav, ugrasbekjempelse
- Løsdrift fra 2011. Spesielt at okser skal ut hele året. Det gjør at jeg vurderer å la være å legge om til økologisk i fjøset. Har til nå lagt om jorda
- Såvarer
- Når det gjelder økologisk fôr da jeg er eneste bruk på en stor øy. Det gjelder grovfôr og fórmel
- Jeg drev med grasproduksjon, så ble det et år med tørke. Jeg klarte da ikke å komme opp i det antall kg fôr som en måtte ha for å få tilskudd. Jeg ble da trukket for dette som utgjorde 18 500 kr i tilskudd. Ikke brukbart. Hvis jeg da hadde drevet konv. kunne jeg ha gjødslet på nytt og oppnådd denne fôrmengden som var satt. Dette var penger tapt for meg.
- Såvare, gjerdestolper

- Tenker her på fórproduksjon nær godt trafikkerte veier. Har selv opplevd å kjøpe økologisk kraftfor som inneholdt tungmetall fra eksos!
- Altfor detaljert
- For mye papirarbeid fra Debio. Flisespikker!
- Vi får ikke omlagt dyrene pga at vi ikke tilfredsstiller kravene til driftsbygning. Dyrene er økologiske da de kun spiser økofofor, men vi har båsfjøs og dyrene har ikke mulighet til å gå ut og inn hver dag

Flaskehalsar i økologisk landbruk. Kommentarer

- Har hatt gode avlinger av økologisk potet, men etterspørselen var lik 0. Potetene måtte omsettes som konvensjonelle
- Merprisen på økologisk kjøtt står ikke i forhold til merprisen forbrukerne må betale; og i forhold til kraftforpriser. Merprisen på kjøtt er ca 4-5% mens merprisen på kraftfor er ca 30-50%
- Har lagt om ca 90 daa, leverer ikke økologisk melk eller kjøtt. Redusert avling de 3-4 første årene
- Kontrollsystemet virker rigid. Mer kontroll for kontrollen sin del. Lite fokusert på grunntankene i økologisk drift
- Ikke større problem enn med konvensjonell
- Den økte merprisen på kraftfor spiser opp den merprisen vi får for melk. Få økt pris på melk; kr 1, og kjøtt; kr 5!
- Bruket ligger utenfor klynge. Får derfor ikke merpris på melka. TINE avviser alle forslag om henting. Begrunner med pris og miljø. Lite miljøvennlig. TINE har lagt ned de fleste meierianlegg
- Klyngebestemmelsen er et problem
- Det er svært liten kunnskap om økologisk drift, spesielt i kommunene. Men jeg er overrasket over mangel på kunnskap i store selskap som Gilde
- På grunn av nå 100% økofofor ble kraftforkostnadene ca 40-45 tusen kr dyrere pr. år. Vi må få opp produktprisene nå, ellers tror jeg på liten omlegging
- Reduserte avlinger betyr ikke at økologiske dyr spiser mindre. Areal må økes i forhold til konvensjonell drift/samme dyretall, noe som oftest betyr avkorting av tilskudd fordi areal/dyr blir for stort
- Synes det er for dårlig at slakteriet ikke kan markedsføre våre økoslakt (HORN, Lofoten)
- Økologisk husdyrhold krever store investeringer. Trenger derfor langsiktig sikkerhet om høyere tilskudd per daa/dyr og merpris per liter melk
- Tilskudd ikke tilrettelagt for annet enn leveranser til Tine/Norsk Kjøtt. Vi leverer sunne hester til hestenæring og holdningsskapende arbeid for samfunnet; inn på tunet-bedrift
- "Føler" at økolandbruk ikke har noen verdi hos lokale myndigheter. (landbruksavdeling, kommune)
- Avsetning: Sjøl her i Tromsø er salg av økologisk bær/grønnsaker kostbart og tidvis krevende og sesongbetont. Fellestilltak som "Torghall" utsalg/butikk får ikke offentlig støtte
- Regelverket er for uforutsigbart. Forholder seg verken til naturlige eller økonomiske realiteter. Ingen dialog. For korte omstillingsfrister etter regelendringer
- Det største problemet er generelt sett dårlig økonomi i landbruket
- Ser ingen problem utenom de to nevnte. Driver fremdeles jorda økologisk, og har aldri hatt formangel. Mye enklere og billigere med husdyrgjødsel enn å grise og støve med kunstgjødsel
- Hvordan i all verden skal konvensjonelle bønder tørre å legge om hvis det er slik? Man oppfattes av kolleger (konvensjonelle) som en trussel, derfor hetser de. Oppfatter rådgiverne (der en jo er konvensjonelt opplært) økologiske forhold som en trussel for deres jobber? De vet jo intet om økologisk! Konvensjonell statskontroll brakte sykdom til gårds. Dette tjener konvensjonell driftsform på. Veterinær får da solgt sine sprøyter. Altså, man tvinges av staten til å tjene konvensjonelt hierarki
- Dere må legge inn et mønster hvor bruk med lite lånegjeld først får forespørsel, og senere bruk som har investert meget får en forsvarlig overgang
- Har økologisk beite, ingen problem

- Stigmatiserende spørsmål!
- Bedre praktisk fagmiljø. Teori og praksis passer ikke sammen. Dårlig fagmiljø
- Fungerer ikke med samarbeid på Vikholmen. Jeg har kontakt 100% på naboøya
- Ugrasbekjempelsen er hovedproblem
- Jeg er overbevist om at økologisk drift gjelder mat, klær, hudpleieartikler, godteri, saft, syltetøy, pålegg, brød, drikke, akvakultur, havets ressurser, medisin/kosttilskudd osv. Det er bare fantasien som setter grenser. Rene og sunne varer. Alt økologisk er gull verdt, så økologisk er et edelt yrke
- All jord (130da) er for lengst omlagt, men har gitt opp dyredelen etter vel ett år
- Når det gjelder omsetning av produktet vårt så blir mesteparten solgt til konvensjonelle dyrkere. Av 20 tonn salgbar avling i 2006, ble kun 2 tonn solgt til økoprodusenter (omsatt som økologisk). I følge en fersk undersøkelse så er det marked for mer enn det vi klarer å produsere

Investeringer ved omlegging

- Ingen investeringer var nødvendige, hadde nytt løsdriftsfjøs
- Ingen ekstra investeringer
- Har aldri drevet konvensjonelt. Gården har ligget brakk i 30 år før vi overtok
- Bygde ny fjøs, men måtte gjøre det uansett
- Masse arbeid. Dyrking rep av kanaler/grøfter. Forandringer i fjøs, liggeplasser, amningsmuligheter. Ekstra gjerdekostnader, luftemuligheter
- La ned en del spalteplank for å gjøre om båsfjøs til bingefjøs.
- Kjøp av kyr. Effektivisering høstelinje, fórhøster, og ekstra avlesservogn
- Siden vi nettopp er blitt godkjent for økologisk drift av jorda, så har det hittil vært små investeringer
- Store investeringer vil komme
- Vi drev mer eller mindre økologisk ifra før. Og vi hadde nesten lagt ned saudrifta pga rovdyr, men beholdt noen
- Lettere traktor, mer flyteutstyr på traktor, vogn, div.utstyr
- Lite mekanisering. Intensiv plantedyrking på et forholdsvis lite areal
- Gården ligger i karen. Vanskelig å svare på disse spm
- Har ikke investert så mye som ønskelig. For eksempel tunneler
- Har overtatt nedlagt småbruk etter mange år som øko-bonde sørafor. Mange store investeringer, men ikke nødvendigvis knytt til omlegginga
- Å legge om etter dagens regelverk hadde jeg ikke turt!
- Jorda må vennes til møkker en 4-5 år før en får full avling. Økt nettoinntekt pga mindre utgifter
- Man måtte forske fram utstyr/redskaper tilpasset naturens system. Hvilket jo er store kostnader
- Hadde alt utstyr fra tidligere
- Har bare lagt om jorda. Kostnader, bygninger og regelverk gjør det lite sannsynlig at jeg legger om dyreholdet
- Men mye tap pga stor reduksjon på fórmengde som gir resultat i redusert besetning
- Tap av tilskudd når en ikke når opp i den fórmengden som trengs. Jeg ser ingen grunn til å fortsette!
- Her må det forskes mer på naturgjødsel-håndtering på vår breddegrad (stedsavhengig)
- Omleggingskostnader for å få økt nitrogeninnholdet i fóret "kløver"
- Har drevet økologisk bestandig
- Driver fra før ekstensivt med litt bringebær og jordbær + grønnsaker. Skal øke grønnsakareal nå ved godkjenning
- Var moderate, men krever nå ny fjøs og da snakkes vi store investeringer

Avsetning på økologiske produkter

- Er ikke mottaker for øko-kjøtt i Salten. Kanskje kommer Thulefjord på banen
- Ingen etterspørsel av økologisk potet
- Får ikke levere økomelk
- Uaktuelt ettersom vi ikke har økologiske produkter for salg
- Utenfor klynge
- Får ikke levert som økologisk melk gjennom Tine
- Jeg får ikke utbetalt merpris
- Ingen omsetning for sau. Lam først de siste årene
- Omsetningsleddene for potet er vanskelig for oss i nord
- Sikkert ikke problem å selge slakt av lam hvis det er lovlig. Hva må til?
- Både og. Vanskelig med Tine, lett å selge lokalprod varer som kjøtt og ost
- Både Tine og Gilde må jobbe mer aktivt for at bonden får en bedre merpris og at varene omsettes som økologiske
- Trivsel, Samfunnsholdning, "læring" til andre
- Nei, men det krever mye tid i en kort sesong
- Utenfor klynge
- Produktmessig. Må bygges mye bedre ut i et fellesskap i regionen
- Gilde tar imot sau, men ikke som økologisk
- Ingen vet hva de ønsker
- Omsetningsavtale er umulig å få
- Selger poteter/grønnsaker direkte til kunde bra bod + bondens marked + gården
- For lite produksjon regionalt
- Samvirket Norsk Kjøtt gjør for dårlig jobb. Mer markedsføring

Kontrakter for levering av økologiske produkter

- Selger økoprodukter direkte fra gården
- Per i dag har en garanti til kun 2010! Tine må gi mer langsiktige utsikter
- Vurderer nisjeslaktavtale med Gilde etter omlegging av husdyrdelen. Videreføring eget salg
- Samvirket bestemmer kontrakter på økologiske produkter
- Selger lam og potet privat
- Får ikke kontrakt på økologisk melk
- Har ingen større kontrakter, men lokale avtaler fra år til år
- Vet ikke. Leverer kun dyr til privatslakter
- Kontrakter er umulig å få til. Vi snakker to helt ulike språk!!!
- For dårlig betalt
- Har kun erfaring fra direktesalg i lokalmiljøet
- Må få ordnet et felles lager for rotvekster og annet
- Skulle ønske det kunne drives med rotvekster til sammen med grønnsaker for salg
- Til det private markedet
- Litt kontrakter. Disse har vært uforutsigbare
- Foreløpig er lokal produksjon så lav at markedet tar mot alt ved direktesalg. Markedsapparatet må utbygges

- Vet ikke hva slaks forpliktelser Tine har for å opprettholde mottaket

Siste kommentar

- Økonomien i den daglige driften må bli bedre. Det må nå ikke bli flere synsere, rådgivere, "spørrere", m.m.utenfra som stikker av med de økonomiske gevinstene av satsingen på 15% øko-landbruk. Det er vi-praktikerne som trenger midlene
- Det som irriterer mest er at det er en fryktelig papirmasse i jordbruket
- Tror hovedproblemet er at det er for mange som skal kjøre sine egne prosjekt for å tjene penger på økologiske bønder, og for lite midler går til tradisjonelt jordbruk. Teknisk utstyr, avle frem egnede forvekster osv.
- Vanskelig å svare på alle spørsmål siden vi kun delvis har lagt om jorda. Vi bor ikke i nærheten av noen klynge for melk. Lite tilfredsstillende å legge om og kaste melka i "det store sluket". Har blitt litt for gammel både folk og hus.
- Alle som i det offentlige arbeider som landbruks"byråkrater" har utdannelse for konvensjonelt landbruk. Det er forståelig at de ikke vil eller kan frembære et landbruk som motgår deres utdannelse og kunnskap. Her er årsaken til at de med øko-visjoner møter motstand og ofte føler avmakt. Det var/er også trasig å oppdage at Debio utnytter øko-bønder med mye arbeid fra før til å innhente dokumentasjon om sprøyting/ikke sprøyting i utmarka; noe som var nok et poeng til å bli "utfliert" på landbrukskontoret. Samt å innhente dok. på ikke lagerførte varer på FK. Dette og mere til får meg til å føle: "Hva holder Debio på med?"
- Den virkelige flaskehalsen er en seriøs omsetning av varene "Direktesalg". Hva kan friste grossister til å inngå seriøse kontrakter. Hva kan gjøres for å få egne økologiske supermarkeder som i EU
- Konvensjonelle bønder nekter jo plent å ta til seg opplysninger av økologisk art, så hvem skal da legge om til øko? Slik vi forstår det her på gården, er det de konvensjonelle bønders hellige overbevisning, at vi på denne gården her, den eneste på flere miles radius, skal vekk. Vi regnes jo av disse som uprofesjonelle. Hvor henter de sin overbevisning fra? Man kan forresten spørre; Hvodan kan de få godkjent sine gjødselplaner? Møkka fra egen jord + møkka av like stor jord i kraftfor + kunstgjødse (og får ei jord så hardvalset av tunke maskiner at de ikke kan suge). Hvor blir deres gjødse av? Bederva rundballer kjører de jo direkte i havet, mens vi her på gården pløyer all biomasse ned. Eneste mulighet for 15% øko, er at kunstgjødse og gift blir forbudt.
- Har ikke ledig arbeidskapasitet og anstrengt økonomi. Full omlegging krever flere arbeidstimer og lavere produksjon. Konklusjon: kan ikke legge om med dagens bet.
- Et miljø med felles maskinpark er også viktig særlig for mindre bruk der investeringer i spesialutstyr blir for kostbart
- Tror at det må taes noen politiske grep hvis flere skal legge om til øko.landbruk. Store bygningskostnader ved omlegging må kanskje dekkes at staten
- Gården er for liten til tradisjonell/rasjonell økonomisk drift. Driver økologisk for å holde utgiftene lave. Har beitedyr i all hovedsak pga eget ønske om å holde kulturlandskapet åpent og ha godt kjøtt i fryseren. Ønsker bare å få en reell omsetning over 50 000 slik at vi er momsregistrert og får utgiftsført vedlikehold på 12 tak/bygninger, vei og anlegg
- Jeg mener det er en svært viktig ting i fremtidig samfunn for hele livsmønsteret på planeten, for å komme i ballanse! Jeg vil foreslå at det snarest legges opp til forsvarlig økonomiske gjødslingsformer, f.eks tang, fisk, banmel, naturlige matavfallsstoffer som er rensset for giftstoffer som ikke brytes ned.
- Det må fokuseres mer på dette som jeg har skrevet om (tap av tilskudd). Dette er total mangel på ting fra Departementets side. Uvitenhet.
- Håper flere kan se muligheter også med samarbeid over nabogrenser. Helgelendinger er noen "krigere"; for lite samhold og hjelpsomhet!
- Har selvsagt gjort meg flere tanker om emnet enn det som kan avspeiles her. Har flere erfringer med å tilby økologiske varer si om si med konvensjonelle varer til SAMME pris. Folk tar ikke først og fremst økologisk. De tar varen som ser penest ut. Forbrukeren i Norge anser norske landbruksprodukter som rene
- Jeg mener også at nord- og sør-norge bør absolutt stå sammen. Vi har masse å lære av hverandre
- Produktpris er største problem

- Jeg har kun økologisk grasproduksjon på det jeg høster heime på gården, sender ikke eks. økologisk melk og kjøtt
- I noen grad, men frustrasjonen er stor i forhold til at vi ikke får omsatt produktet til økoprodusenter. Skal vi få godkjent kjøttproduksjonen som økologisk krever det millioninvestering

Vedlegg 5. Tidligere økologiske bønders kommentarer

Tilgjengelighet på informasjon. Hva skulle til for å bedre situasjonen?

- Ren Mat og Grobladet er bra! Det trengs et felles info-kontor sentralt som gir aktuelle råd og info om marked, pris, avtaler mv. Dette bør OIKOS gjøre
- Det er viktig med god informasjon. Mange blant konvensjonelle bønder mener økobønder er useriøse, og denne myten må snu. Fokus på økologisk gjødsling!

Var GFR utløsende for å legge om til økologisk?

- La om til økologisk lenge før GFR kom

Dekket rådgivningstjenester innen øk. landbruk ditt behov? Hvis ikke, hva manglet?

- Spesialkompetanse på visse grønnsaker, økologiske egg + svineproduksjon, med mer.
- Ba om førsteråd, men fikk ikke. For dårlig rådgivning generelt
- For lite konkret på hvordan en skal gjøre ting i praksis
- Det var ingen rådgiving
- Kunnskaper om gjødsling

Krav i regelverket som er vanskelige å overholde/oppfylle?

- Andel økologisk kraftfor til høns/gris
- Tonn husdyrgjødsel per daa
- Kommer i farten ikke på spesielle, men ved hver inspeksjon var det punkter som ved et nødskrick passerte regelverket.
- Det var mange
- Kraftfor til melkegeiter
- Liggearea! For mange krav (urealistisk)
- Dokumentasjon av gjødsel. Krav om betaling???
- Spesielt i veksthus med konvensjonelle blomster sammen med øko-urter
- Økologisk oppalingsjord. Økologisk frø, øko-gjødsling i veksthus

Flaskehals i økologisk landbruk. Kommentarer

- Etterspørselen etter høy falt bort
- Offentlige tilskudd er altfor lave
- Tjeldsund kommune er svært positive til vårt arbeid og har godkjent vårt hyttefelt både administrativt og politisk. Kommunens godkjenning blir overprøvd i landbruks- og miljøverndepartementet og vi har ikke fått godkjent vår reguleringsplan pga reindriftsnæringas protester. Disse får ubetinget medhold i dept.
- Det ble for dyrt. Det var for vanskelig å skulle dokumentere hvor mye gjødsel jeg gjødsla

Investeringer ved omlegging

- Jeg hadde maskinene og jorda var allerede veldrevet da jeg la om til økologisk drift
- Småskaladrift med egg, utegris, grønnsaker, potet,. Generelt små investeringer
- Måtte kjøpe gjødselutstyr
- Vi overtok en landbrukseiendom som ikke har vært drevet på flere år. Vi har startet økologisk og har ikke lagt om
- Fra brakk jord til øko-bruk er tidkrevende og arbeidsintensivt og vil derfor dreie seg om store kostnader

- Tror ikke det var spesielle investeringer

Avsetning på økologiske produkter

- Ikke regningssvarende å produsere høy lengre. Jorda blir fremdeles sådd og holdt ugressfri, men høyet (graset) blir ikke fjernet fra marka. De siste 3 årene har avlingene tilsynelatende økt
- Usikker på avsetning på kjøtt da merprispolitikk fra Gilde er variabel og uklar/dårlig
- Det er vanskelig fordi markedet ikke er villig til å betale den merprisen en må ha
- Dersom folk får velge. De fleste betyr det lite for
- Usikker het i levering, dårligere kvalitet (pga mindre/for lite gjødsel) må bli dyrere pga mer svinn

Kontrakter for levering av økologiske produkter

- Solgte direkte til forbruker, butikk og restaurant
- Jordbær og høy ble solgt privat uten å annonsere
- Hadde aldri økoprodukter

Siste kommentar

- En del av gården brukes til produksjon av juletrær. Resten av enga holdes ved like med slått og miljømidler. En del av juletræfeltene beites av sau. Det nyttes ikke gjødsel etter sprøytemidler, men mesteparten av juletræfeltene som ikke beites blir slådd med plenkipper 2-3 ganger i vekstsesongen. Jeg får ca 50 kr per da i tilskudd av miljømidler for å slå den enga som ikke nyttes til juletreproduksjon
- Undertegnede driver økologisk, men er utmeldt av Debio av økonomiske årsaker
- Bør supleres med annen info om marked og rammebetingelser
- Jeg driver fortsatt økologisk, men er ikke i Debio-systemet
- Det hele handler om at landbrukspolitikken må legges om. Kunstgjødsel og plantevernmidler må bli dyrere. Arealtilskudd og dyretilskudd må minst være 100% høyere enn ved konvensjonell drift
- Sluttet med sau i 1999. Sluttet med økologisk høyproduksjon i 2004. Leier nå ut jorda som drives med konvensjonell forproduksjon (gras)
- Både ja og nei. Vi ønsker å fortsette med øk potet og jordbruksprodukter, men har per i dag ikke økonomisk ryggrad til kjøp av maskiner og utstyr som er nødvendig for å komme i ordentlig drift. Gården egner seg særlig bra for økologisk drift. Vi har gjort erfaringer med det lille vi har fått fra år 2000 til nå, men vi er tvunget til å gi opp våre drømmer etter at dept. satte tommelen ned for Tjeldsund Kommunes arealplan. Hva kan gjøres med det?
- Øko-bruk er framtida. Har erfaringer fra USA der det økologiske har høy verdi pga matsminking og det økonomiske aspektet av komersiell produksjon av mat med mer.

Vedlegg 6. Konvensjonelle bønders kommentarer

Tilgjengelighet på informasjon. Hva skulle til for å bedre situasjonen?

- Har ikke mulighet til å drive økologisk
- Hvis man kunne øke inntekten vesentlig, ikke redusere den slik som nå
- Økonomi/omstilling. Info om dette saknes
- Kurs, lokallag
- Gårdbrukere kan oppfordres til f.eks studieringer om økologisk landbruk, med ei "gulrot" som f.eks sturietur i etterkant
- Bedre fagmiljø i regionen. Større grad av samarbeid om gåde fag og maskiner
- Kunstgjødsel etter gjødselplan. All husdyrgjødsel brukes, ca 600m³. Ingen gift/sprøyting
- Mer fokus på informasjon om lønnsomhet i en slik type drift
- Landbrukskontor
- Vanskelig å finne ut hvilken hjelp som finnes. Ved f.eks overgang til sau. Støtte til rydding av beite, oppsetting og vedlikehold av gjerder, o.l
- Har vært på økokurs og lært hvordan man skal forurense mest mulig
- Skal man drive økologisk så må man vel ha mye jord, og det har ikke jeg
- Har aldri tenkt over å drive økologisk
- Ved økologisk drift må det store arealer til for å kunne leve av det. Mindre avlinger og mer arbeid. Arealene finnes ikke i dag. Alt opptatt
- Savner opplysninger om hvilke muligheter og hva den økonomiske siden av å drive økologisk på geitebruk vil være

Dekker rådgivningstjenester i dag ditt behov? Hvis ikke, hva mangler?

- Tror at de kommunale landbrukskontorene vet for lite
- Tror mest eget initiativ
- For vanskelig å få gode og "riktige" råd om bærproduksjon. Mange råd på dette feltet baserer seg på sørnorske erfaringer, og tar ikke høyde for mulighetene for ganske god produksjon også i nord (avlingsnivå baserer seg kanskje på oppgaver fra dem som foretrekker svart salg?)
- Usikker, men synes det er vanskelig å komme i gang med prosjekter. Papirmølla. Kostbart så ting blir ugjort. Gratis tegning planlegging
- Kursing i gjødselhåndtering og ugrasbekjempelse. Hvordan drive myrjord økologisk?
- Alt: Bruker håndbok til oppstart, påbud/sikkerhet, behandling av jord
- Ønsker tettere oppfølging
- Mangler først og fremst landbruksfaglig kompetanse i kommunen. Ingen aktiv veiledning og engasjement fra landbruksetaten i kommunen
- Info om byllesyke på sau
- Info om forandringer. Muligheter med ammeku/kjøttproduksjon
- Trenger å gjenta GFR
- Noen å diskutere med. Tine-rådgiver ser man jo bare en håndfull timer i året
- Bygninger og i-mek
- Økonomisk rådgivning, byggeplanlegging
- Folk som har noe nytt å fortelle, og ikke det samme pjattet som vi har ført i de siste 30 årene
- Helhet. For mye "båstenking"
- Bedre faglig kvalitet på rådgiverne (særlig hos Tine)
- Nytenkning, nyttig ny informasjon
- Jordbrukskontoret i kommunen er for svak til å fronte jordbruksinteresse for bønder

- Liten innsats fra ringleder; Motstander av øko.landbruk
- Det som mangler er hvordan drive jordbruk utenfor allvei forbindelser
- Opplæring
- Veldig lite informasjon å få
- Rådgivning; i kamp mot hyttebygging i saubeiteområdet. Ulemper ved hyttebygging. Løshunder. Byfolk som ikke tåler sauer
- Mer informasjon
- Har ikke undersøkt
- Vet ikke om jeg trenger noen råd
- Besøk på gården
- Savner opplysninger om hvilke muligheter og hva den økonomiske siden av å drive økologisk på geitebruk vil være
- Gården jeg driver er nedslitt. Særlig i henhold til driftsbygning. Hjelpa jeg har fått er elendig!
- Vi har ingen rådgivning for måte som er løst for avvikling av gårdsdrift
- Det var bedre før da representant for meieri var oftere på gården og det som i dag var betalingstjeneste var gratis
- Rådgiverne har for lite erfaring med hva som er lønnsomt og hva som ikke er lønnsomt

Krav i regelverket for økologisk landbruk som er vanskelige å overholde/oppfylle?

- Vanskelig for oss å få avlinger store nok uten kunstgjødsel. Vi bruker i dag ca 30 kg på målet
- Innredning for sau. Store investeringer for å kunne utnytte gjødselsbedre. Også bratt terreng
- Det å forplikte seg til å drive minst 5 år økologisk kan by på problemer da jeg ikke eier arealene. En av flere arvinger
- Lønnsomhet, salg av kjøtt
- Gjødselmangel, lite fôr og lite beite
- Avlingsmengde, kraftfor, arbeidsmengde
- Krav til kraftfôr, medisiner, gjødsel og plantevern
- Innredning i driftsbygning
- Skaffe nok grovfor i nord-norge. Kraftforpriser for økologisk drift. Behandling av syke dyr
- Naturgjødsel
- For lite areal disponibelt
- Har ikke kunnet innfri kravet om "trekkfritt" liggeareal. Har moderne driftsbygg med strekkmetall. 100% uaktuelt med tilpasninger til f.eks talle
- Det meste
- Produksjon av grovfor/kraftfor/tilgjengelighet
- Plantevern/ugrasbekjempelse
- Ombygging av fjøs til løsdrift (av økonomiske årsaker)
- Kravet om lufting av okser
- Arealtilgang, sommersamdrift må opphøre. Store arealer på gårder med svært steinrik jord vil gi store begrensninger for jordbearbeiding
- Å drive økologisk landbruk så høgt til fjells som vi bor lar seg dessverre ikke gjøre. Blir dårlig avling
- Krav til bygningsløsninger
- Det er ikke samsvar mellom tilførsel og uttak av næringsstoffer i jorda. Arbeidsmengden blir og for stor
- Byråkratiske idiotregler som okser på beite. Nekt av produksjon økologisk melk pga spalter i ungdyrbinger, "stor papirmølle"
- Gjødsling, kraftfôrforbruk, strøyting
- Kunstgjødsel og kraftfor
- Hadde tenkt å drive saunæring økologisk, men åga høstemetode og naturgjødsel er det

umulig

- Bruk av kraftfor på høylakterende kyr
- Bruk av kunstgjødsel og kraftfór
- Gjødselkravet, bl.a
- Krav til egenprodusert fór
- Liggeareal storfekjøtt på okse. Andel økologisk for. Lufting av dyr hele vinteren
- At det ikke kan brukes handelsgjødsel eller sprøytemidler
- Lite bruk av kraftfor
- Økologisk kraftfor
- For lite svling ved å ikke kunne bruke kunstgjødsel. Ikke tilgang på mer areal
- Spredning av gjødsel (gris)
- Alt skal være så veldig strengt nå for tiden
- Det er vanskelig å få det til da det krever noe annet bygningsmessig, og at holdningene fra det lokale landbrukskontoret er nekativ
- Særlig vekst uten gjødsel
- Hvorfor brukes mineraler til dyr, som de vil få gjennom ordentlig gjødsling og de som fortærer øko-produktene må få på helsekostbutikken?
- Kunstgjødsel, kraftfór
- Å drive økologisk helt oppe i Finnmark med hensyn til kort vekstsesong, klima og kraftfor (egetprodusert)
- Div. infoskriv
- Liggeareal for sau på talle eller heilt gulv
- Kraftforprosent, kunstgjødsling

Flaskehalser i økologisk landbruk. Kommentarer.

- Grovfor/saukjøttproduksjonen ville nok gått rimelig greit å legge om. I bærproduksjonen vil det å ikke bruke kunstgjødsel redusere avlinga fort og kreve hyppig skifte av areal fordi det utarmes. Dette fører til reduserte inntekter og økte fornyingskostnader. Vårt våte klima ville antagelig ført til mye råtne bær uten sprøyting, i alle fall med de sortene som er aktuelle her i dag.
- Vi som driver med sau på beite er nesten økobruk, men man må jo gjødsle ellers utarmes jorda
- Avlingreduksjon pga lite gjødsel er vel hovedgrunnen for ikke å legge om til økologisk
- Her jeg bor er det tidlig vinter og sen vår. Får nok bare en avling hvis jeg skulle drive økologisk bruk
- Har ikke tid til noe merarbeid. Krav til fjøs lar seg ikke gjennomføre. Det blir for mye papirarbeid
- Det er for dårlig betalt for øko-produkter til meg som produsent. Tilskuddene må økes eller prisene må bli høyere/bedre. Et annet problem er at miljøet utarmes når så mange slutter å drive. Jeg kan jobbe mye, men ikke for en dårlig pris
- Kunnskapen er viktigst
- Må ha større areal for å kunne opprettholde samme produksjon som i dag
- Ser på avlingene hos dem som driver økologisk i området. Etter noen få år ser det ut som om jorda har ligget brakk. Når de så må kjøpe stråfór hos dem som driver konvensjonelt fra februar, så blir det vel så som så med økologien? Det er rart at de slutter/faller fra?
- Ikke aktuelt på noe som helst vis. Økologisk drift er tøys og tull
- Omlegging til økologisk på mitt bruk vil medføre en tredobling av klimagassutslipp i form av transport til/fra gården og økt maskinbruk på gården og avstander til tilleggsarealer. Synes ikke det er liv laga å satse økologisk her i nord, men unntak av poteter og grønnsaker
- Økologisk planteproduksjon er lite gjennomtenkt. Utarming av jorda vil bli resultatet
- Ser på arealene som enkelte driver, at det er små avlinger, og slår store arealer for å heve store tilskudd. Etter mitt førsteråd har jeg knapphet på arealer for å drive økologisk. I tillegg

er jeg for gammel til å legge om da lønnsomheten er for lav for at mine etterkommere ser likt til å overta

- Lite motiverende når en opplever at for eksempel økologisk blir henta og tappet sammen med vanlig melk
- Stort og omfattende skjema/dokumentvelde. Idiotregler om tett gulv i ungdyrbinger gjør det kostbart å legge om til økologisk drift, samt svært arbeidskrevende, enn si nesten umulig å holde dyrene rene. Mangel på forstand hos byråkrater som pålegger store okser på beite. Stor sikkerhetsrisiko og svært vanskelige dyr å håndtere
- For mye leieareal som jeg bl.a ikke får bruke husdyrgjødsel på
- Litt kunstgjødsel + kjøpkraftfor er vel ikke "konvensjonelt"
- Vi som driver med grasproduksjon, melk og kjøtt konvensjonelt i dag skulle fått godkjent produksjonen som økologisk fordi den er så god som 100% økologisk pga lavt sprøytemiddelbruk, i alle fall her i nord
- Mangler motivasjon fordi nord-norsk landbruk har mange elementer av økologisk landbruk i det konvensjonelle landbruket. Kraftforprosent <40 % og kunstgjødsel på 5-10 kg/da N er vel ikke så verst
- Begrenset arealtilgang vil ved økologisk drift føre til at jeg ikke vil klare å produsere melkekvoten på grunn av manglende kraftfor
- Har så lite kunnskap om økologisk landbruk, at det er vanskelig å vite hva som kan bli de største problemene
- Her er ikke klima for slik drift. Det er år om annet at en ikke får en full høst. 600kg reduksjon i kunstgjødsel har vært prøvd med resultat av 40-60 mindre rundballer per år. Været har også enkelte år gjort at avling har vært minimal
- Har aldri brukt sprøytemidler, men kunstgjødsel. Ellers er saukjøttproduksjonen tilnærmet økologisk. Ugras bekjempes med pløying. Dette året legger jeg ned småfeholdet. Det er en avgjørelse som jeg har "avventa" noen år- derfor uaktuelt å gå over til økologisk produksjon for en kort periode
- Det betales ut unødig ekstra tilskudd til økolandbruk
- Jeg driver i smått ca 60-70 vinterfora sau
- Slutter med jordbruk om ca 3 år
- Vet ikke noe om økologisk landbruk
- Hvis jeg skal drive økologisk må jeg ha mer tilgang på jord. Hvis ikke må buskapen reduseres. Ellers synes jeg regelverket er altfor strengt. Jeg bruker ikke mye kunstgjødsel og kraftfor. Sauen beiter i fjellet hele sommeren dermed kan vi sei at vi i Nord-Norge er driftsmåten på sau nesten økologisk
- Å drive økologisk helt oppe i Finnmark med hensyn til kort vekstsesong, klima og kraftfor (egetprodusert)
- Austvendt gård, høye fjell i vest (kort soldag)(sein vår, mye snø, skrinne steinrik jord) Langt mot nord. Bruker i dag en del kraftfor da jeg har høy produksjon
- Totalt likegyldig for meg. Jeg slutter, legger ned, selger dyra og melkekvota pga ingen fritid og dårlig inntekt
- Det er ikke miljø i mitt område hvor økologisk drift blir diskutert, er få enheter, bare 4 stk
- En vanskelig situasjon mht leiejord og arondering. Korte/usikre leieavtaler og arealer i flere bygder for å kunne sanke nok fôr. Uten at det tas et tak for å rydde opp i en eiendomsstr tilpasset samfunnsforhold 100 år tilbake i tid vil det snart være uinteressant å drive, konvensjonelt som økologisk
- Jeg har i dag 50-60 kopplam hvert år. Og det finnes vel ikke økologisk melkeerstatning
- Har ingen interesse av økologisk landbruk
- Jeg har ikke satt meg inn i økologisk landbruk og er derfor veldig usikker på dette området. Men jeg tror jeg ville ha blitt mer ensom enn jeg er nå
- Gratis førsteråd viste det ikke var økonomisk forsvarlig å legge om til økologisk drift
- Er ikke interessert
- Det blir for lite mat i verden hvis vi skal legge om til det de i dag kaller økologisk. Føler at økologisk mat er en salgsløpp. Norsk mat generelt er jo nøye kontrollert og dermed sunn!!! Tenk på det dere!!! Få heller det norske folk oppmerksom på at matproduksjonen i Norge er HELT trygg!!

- Jeg har ei kjæring som forsørger meg. Hun er lærer 100% stilling. Utskifting av gulv og innredning i 2002 gjorde at gjelda på gården økte dramatisk. Ellers har jo inntekta gått ned dramatisk de siste 20 årene. I dag har vi samme melkepris og 10 kr mindre for kjøtt enn for 20 år siden!
- Bruket har vært drevet slik bestandig. Og produksjonen er tilpasset etter kvoter. Vi anser at i vår tid er omlegging uaktuelt

Avsetning på økologiske produkter

- For lite økologisk produksjon og for dyr nett
- Liten interesse hos forbrukerne. Manglende mottaksapparat
- Utnytting av utmarksbeite gjør at markedsverdien i utgangspunktet er "høy". Ved en fornuftig prissetting må nok øko-produkter økes i pris med rundt 25 %
- Ikke stort marked/ pris
- Blandes ikke f.eks økologisk melk i lag med vanlig melk i tankbilen??
- Avstand til meieri, og ingen(få) økobruk i nærheten gjør at jeg føler det vanskelig å tilby økomelk
- Melka og kjøttet måtte transporteres til en annen landsdel
- Produksjonsleddene er ikke gode nok for å ta i mot økologiske produkt
- Inga miljø her i dalen for økologiske produkter
- Den "normale" kvinne eller mann har full tillit til Tines produkter
- Det må være flere økologiske gårder i et lokalsamfunn for å få full uttelling av økologisk produsert melk
- Geitmelk og geitkjøtt. For små mengder til å kunne håndtere separat
- Vet ikke om det er økologiske produkter i Finnmark
- For få produsenter på melk, vanskelig for Tine å hente lite øko-melk og produsere øko-produkter
- Dårlig mottaksapparat
- Våre produkter (kjøtt, melk) er like bra!
- Pga at ingen andre i området driver økologisk
- For liten produksjon for de aktuelle mottak
- Finnes ikke økologisk melkeproduksjon i området
- Utenfor klynge
- Det er så få produsenter i nærområdet at melk må blandes sammen med vanlig melk
- Håper folk blir voksne og kjøper andre produkter
- Vi leverer lamkjøttet til AronMat/ Herseden Lam og de har for lite til å selge det som økolam
- Markedet er ikke villig til å betale den merpris man trenger
- Dårlig distribusjon av slik her i distriktet
- Meieriet er ikke tilrettelagt for å ta imot økologisk melk. Det samme mener jeg at slakteriet er
- Melka blir blandet med den ordinære melken
- Ikke klynge

Kontrakter for levering av økologiske produkter

- Det kunne vært aktuelt å gå over til økologisk dersom vi fikk dyrket mer. I dag er det stor slitasje på åkrene vår og høst pga beiting
- Har ikke grønnsaker og potet for salg
- Tror kontraktene er gode nok, men det er altfor få øko-bønder. Spesielt på melk
- Produksjonen vi driver er jo nærmest økologisk
- Jeg dyrker øko-poteter, vanskelig å få omsatt, ikke noe mottaksapparat her
- Media er et problem. Alt skal være gratis

Siste kommentar

- For dårlig økonomi i sauholdet. Tror ikke at noen overtar gården
- Har lite peiling, så det er vanskelig å svare
- Har for lite kunnskap til å svare på
- Økologisk er enkelt med sau som går i utmarka. Å avstå fra handelsgjødsel er som å gå et utviklingstrinn tilbake
- Man må ha rikelig tilgang på areal, og det har ikke jeg
- Ikke mange spørreskjema som gir mulighet til å uttrykke det man mener. Kanskje de "riktige" spørsmålene mangler?
- Jeg mener at man må ha tilgang til enorme arealer for å kunne sikre avlinger slik at man kunne holde en stabil buskap. Pløying og vekstskifte er uaktuelt på steinete, brattlendte saubruk. Hvorfor økologisk når vi har underskudd på saukjøtt? Landet gror igjen, folk legger ned og selger livsverket til tidligere generasjoner ut til hyttetomter. Det må en holdningsendring til i hele administrasjonen, tilrettelegging og penger å tjene slik at folk fortsatt holder husdyr på småbrukene!
- Jeg mener at sauhold der lammene er på utmarksbeite mesteparten av livet er økologisk landbruk uansett. Måten dem som driver med økologisk i min kommune har ikke overbevist meg på noen måte
- Må nok ha mer info for å mene noe helt sikkert om økologisk landbruk
- Det er i grunnen uinteressant av den grunn at jeg har tre år igjen til jeg går av, og det er ingen til å ta over så gården blir nok lagt ned. Og med den politikken som føres i dag er det nok greit
- Svømmer fra før i skjemaer om det meste. Dette kom på toppen
- Størrelsen på gården burde vært med
- Stå på for økologisk driftsform! Forsk på gjødselerstatning!
- Som meget kort versjon. Synes temaet trenger mer fylldig redegjørelse
- Den viktigste motivasjonen for å legge om vil helt klart være forventninger om bedre økonomi. Har overhodet ingen dyp overbevisning om at økologisk produsert mat er det eneste riktige! Tror likevel det er positivt for miljøet og sunt for oss mennesker!
- Jeg ønsker å drive økologisk, men da jeg overtok gården møtte jeg stor motbør fra de kommunale myndighetene. Derfor måtte jeg legge øko-driften på is inntil videre
- Ta en tur til Vestvågøy før slåtta og se på de økologiske engene her, så forstår/ser de mer enn tusen ord kan fortelle. (Trodde ikke at den som driver økologisk kunne bruke husdyrgjødsel fra f.eks grise fjøs uten økologisk drift)
- Kjenner for lite til økologisk landbruk
- Det blir litt firkantet og skjematisk. Vurderinger som ligger bak de valg en tar er ofte mer sammensatt enn det som kan få plass innenfor et skjema som dette
- Trenger mer tid for å sette meg inn i temaet
- Dere må ut på fagmøter og lignende for å komme i dialog med brukere. Sånn som det er i dag hersker det stor tvil omkring å drive økologisk bl.a regelverket. Det er vel mange som kunne tenke seg å drive økologisk hvis informasjonen hadde vært bedre. LFR's førsteråd vil være et utmerket tilbud
- Vet ikke så mye om økologisk landbruk, så det er vel ikke så mye å gjengi
- Positivt at man endelig vil høre på bøndernes mening!
- Jeg vet for lite om økologisk jordbruk. Jeg forpakter bare gården
- Synes vi driver bra økologisk. Når lammene våre som har vært på fjellet hele sommeren og er på husdyrgjødslet ettervekst en mnd før slakting ikke er økologisk nok, vet ikke jeg!!!
- Kravet om løsdrift kommer for fort
- Vet for lite på grunn av at interessen har vært laber
- Økologisk landbruk er nok best egnet der det er best mulig klimatiske forhold for dette
- Skulle gjerne fått fram at de økonomiske aspektene må komme bedre fram. Er det noe bønder er opptatt av, så er det hva som lønner seg i kroner og øre!! Den dagen vi kan drive økologisk og leve av gården (noe vi jo ikke kan i dag), vil vi så klart legge om!!

- Vi bønder er kun ute etter å tjene penger. Vi vil ha minst mulig rådgivning. Nå fikk jeg sagt min mening om økologisk landbruk (lempeligere regler)
- Grunnlaget for gode resultater ligger i nok grovfor av god kvalitet. Det er et paradoks at en strategi fra 70-tallet for å få ned overproduksjonen i Europa er på fremgang i 2007 samtidig som vi har problemer med å brødfø verdens befolkning
- Er ikke imot økologisk drift, men kravene til fjøs vil by på altfor store investeringer. Føler videre at jeg ikke er motivert for ei omlegging. Synes gårdsdrift er tungt og arbeidsomt nok som det er. Økonomien gir ikke rom for å spekulere. En må ville legge om og en må ha overskudd. Er selv gått litt tom
- Jeg mener omlegging til økologisk landbruk vil være et produksjonsmessig tilbakeskritt da produksjonen av kjøtt og melk per enhet vil falle drastisk. Dessuten er det mangel på ekstra areal i området
- Krever mye større arealer. Har ikke tilgang. Du må være enda dyktigere som bonde for å drive skikkelig økologisk og ikke bare pine jorda slik som mange driver. Du må tilføre jorda noe tilbake og ikke bare høste. Klimatisk sein omdanning, nedbryting, mye nydyrket, lite humus
- Jeg er i ferd med å legge ned driften. Derfor har jeg ikke tenkt gjennom dette med økologisk drift. Det er store vanskeligheter å drive med sau i dag hos oss. Ingen steller gjerdene sine lenger. Verken utmarksgjerder eller innmarksgjerder. Slik det er i dag vil jeg ikke råde noen av mine til å drive videre. Alle slutter med dyr men ingen vil selge til andre som vil drive. Har prøvd i 20 år. Nå selges jordene stykkvis og delt til hyttetomter. Det er helt ok!!!
- Ta en tur til de muslimske land og Afrika. Der har det ikke vært sådd eller gjødslet, og drevet økologisk, bare høstet gjennom 100-vis av år. Resultatet ses tydelig. Inga jordsmonn, bare sand og ørken. Det samme kan vises til her i distriktet. Redusert gjødsling, og ingen gjennvekst selv nå 30 år seinere
- Skjønner ikke hvorfor strekkmetall ikke er godt nok. Sauene holder seg mye renere og tørrere på det, enn på talle for eks
- Et meget godt skjema som har fått det meste med angående økologisk landbruk
- Hvorfor skal folk læres opp til å spise mindreverdige mat?
- Da mine foreldre drev småbruket på 60-tallet var drifta tilnærmet økologisk. Husdyrgjødsel var tørr og den blei kjørt ut på jordet med hest. Får bøndene betalt for sine produkter, er det ingen ting i veien for å drive økologisk. Dyrehelsetilstand vil bli bedre, og alt stresset i landbruket vil bli redusert. Bedre trivsel. Men da må verdens beste lammekjøtt bli mer verdsatt og betalingen per kg øke, minst med 10kr/kg.
- Økologisk drift går bra der hvor en har tilgang på store høste/beitearealer og hvor en kan bruke mye blaut gjødsel. Og der klimaet er bedre enn i Troms/Finnmark
- Det er helt umulig å svare skikkelig på noe som jeg ikke har kunnskap om. Det blir bare synsing
- Min tanke om gård for økologisk drift: Sørvendt, luntliggende god og næringsrik jord, tidlig vår, at en får god hjelp av naturgitte forhold. Alt dette mandler jeg ute på øya i Nordishavet
- Sauhold generelt gir for dårlig økonomi til å tenke på å øke arbeidsinnsatsen for å få noen "ører" mer i inntekt
- Saubruket drives nærmest økologisk i dag
- I min barndom og oppvekst var gården drevet økologisk i likhet med de fleste bruk. Jeg har således opplevd fordelene en ny drift har medført for mennesker og dyr. Har heller ikke tro på at produkter fra konvensjonell drift er mindre sunn og av dårligere kvalitet. Synes vel egentlig hele greia er et ego i et overflodsland i en matfattig verden
- Vår kjøttfedrift er nærmest økologisk; Ingen sprøytemiddel eller kjemiske midler i bruk. Basert på lokal produsert grovfor og utmarksbeite, bruker lite kraftfor. Minimal gjødsel bruker vi fordi de arealer vi høster er spredt over flere bygder pga en dårlig areal og eiendomsstruktur. Hadde vi kunnet beite arealer i nærheten og hadd langsiktige avtaler, ville en omlegging til helt økologisk drift vært mer realistisk
- 1. Melka fra den gården jeg kjenn må kjøres på egen tank på bilen 10-12 mil (ned til 200l). Er dette miljøvennlig? 2. Utgiftene blir fordelt på alle leverandører selv om de som driver økologisk får mer tilskudd og + 50 øre mer per liter. 3. En bør ta hensyn til samvirke og ikke bare egen vinning. Uten samvirke vil vi neppe ha landbruk igjen i Nord-Norge. Men samvirketanken er nok på vikende front hos bønder. Økonomien er vel for dårlig.
- Denne undersøkelsen kan åpne for at bønder kanskje tør begynne å tenke annerledes og

kanskje kan få muligheter til å få svar på om deres produksjon kan drivet på et økologisk og kanskje et mer lønnsomt nivå

- Jeg har jo tenkt tanken på økologisk landbruk, men det er for lite jeg vet om det
- Jeg mener at min driftsform er fullt ut økologisk forsvarlig
- Må ikke ha større enheter, det er ingen beredskap. Mindre enheter (bruk) bedre beredskap (reserve) www.kjeldebotn.net
- Jeg mener at konvensjonell drift hvis du driver fornuftig og bl.a gjødsler i rett tid (når graset er i vekst) og at vi snur jorda ofte og sprøyter minst mulig kan absolutt være økologisk det og. Jeg har bl.a ikke sprøytet siden jeg begynte for 20 år siden.
- Synes vi produserer sunn og god mat, så hvorfor økologisk? Skal det bli nok mat i verden så kan vi ikke produsere økologisk alle.
- Innen potet/grønnsaksproduksjon er det altfor lite reell kunnskap om denne form for drift. Det er mer enn nok krevende å drive konvensjonelt